

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад

Краљ Вукашин

Ментор:

Проф. др Дејан Јечменица

Студент:

Николина Врељански ИС 18/4

Београд, 2019.

Садржај:

1. Увод.....	4
2. Политичка ситуација у Српском царству после 1355. године.....	6
3. Порекло краља Вукашина.....	16
4. Успон краља Вукашина.....	18
5. Брачна политика породице Мрњавчевић.....	22
6. Краљ Вукашин као савладар цара Стефана Уроша.....	28
6. 1. Почетак савладарства (1365–1366).....	28
6. 2. Савладарство после 1366. године.....	31
6. 3. Деспот Јован Угљеша у Серској области. Покушај измирења са византијском црквом 1368. године.....	36
6. 4. Сукоб браће Мрњавчевић и рашке властеле 1369. године. Последње две године савладарства цара Стефана Уроша и краља Вукашин.....	40
7. Да ли је краљ Вукашин био убица цара Стефана Уроша или не?.....	48
8. Краљ Вукашин и његова верна властела у Македонији.....	53
9. Битка на Марици и њене последице.....	61
9. 1. Порекло и успон Османлија до 1371. Године.....	61
9. 2. Битка на Марици.....	65
9. 3. Последице битке на Марици.....	67
10. Српске земље после Маричке битке и потомци краља Вукашина.....	70
10. 1. Српске земље после Маричке битке.....	70
10. 2. Потомци краља Вукашина после 1371. године.....	73

10. 3. Задужбине породице Мрњавчевић.....	76
11. Мрњавчевићи у народном предању.....	80
12. Закључак.....	83
13. Списак извора и литературе.....	85

1. Увод

Тема овог завршног рада је краљ Вукашин. Овде ћемо размотрити његово порекло, успон и врхунац политичке каријере, и на крају његову смрт.

Пре свега, осврнућемо се на политичку ситуацију у Српском царству после смрти цара Стефана Душана и почетком владавине младог цара Стефана Уроша. Због измењених околности у српској држави, дошло је до јачања властеле и узурпације стрица новог цара, Симеона о чему ће у овом раду бити посвећена велика пажња. Такође, биће речи и о кнезу Војиславу Војиновићу и периоду његове надмоћи.

Велика пажња биће посвећена пореклу, али још више успону краља Вукашина и деспота Јована Угљеше. Док су подаци за њихово порекло оскудни и углавном утемељени на народном предању и делу Мавра Орбина, њихов успон се могао испратити по подацима из веродостојних извора, који су додуше такође малобројни. Брачна дипломатија, која је за њихов успон посебно била заслужна, у раду ће бити детаљно изложена.

Једно велико поглавље приказаше нам је како је и због чега Вукашин добио краљевску титулу, а његов брат достојанство деспота, као и како је текло савладарство од 1365. до 1371. године између цара Стефана Уроша и краља Вукашина. Према овом излагању, почетак савладарства био је у реду, али временом цар и краљ од савладара постали су велики противници од којих је успешнији био краљ. О владарским претензијама краља Вукашина говорићемо у том поглављу кроз податке о изостављању царевог имена у повељи Дубровнику и проглашење најстаријег сина за младог краља и наследника престола.

Биће разјашњен и спор око тога да ли је краљ Вукашин био узурпатор и убица цара Стефана Уроша. Изнећемо доказе који су оповргли ове тешке оптужбе на рачун краља Вукашина, али и против деспота Јована Угљеше. Нарочито ће бити истакнута улога представника критичке школе у овом великом подухвату, Илариона Руварца и Љубомира Ковачевића.

Такође, неколико страница биће посвећено оданим властелинима краља Вукашина у Македонији. Говориће се прво о севастократору Влатку Паскачићу, затим

о жупану Андрији Гропи, о томе да ли је Новак Мрасоровић кесар Новак, као и о Остоји Рајаковићу, рођаку породице Мрњавчевић. Укратко ћемо се осврнути и на ситнију властелу краља Вукашина.

Описаћемо и краљеве сукобе са рашком властелом, међу којом су као противници краља Вукашина предњачили жупан Никола Алтомановић и кнез Лазар Хребелановић.

Детаљно ћемо обрадити и битку на Марици. Један део овог поглавља биће посвећен Османлијама, односно томе како је текао њихов успон до 1371. године. Сведочанство старца Исаије приближиће нам на неки начин битку на Марици, а објаснићемо шта је пораз краља Вукашина и деспота Јована Угљеше значио и за Српско царство и за читаво Балканско полуострво.

Бавићемо се и потомцима краља Вукашина, односно биће речи о томе шта се са његовом децом дешавало после тог великог пораза њиховог оца као и о томе које задужбине је нам ова породица оставила. За крај, осврнућемо се на негативну улогу браће Мрњавчевић у народном предању.

При писању овог рада, коришћени су историјски извори као што су *Византијски извори за историју народа Југославије*,¹ *Животи краљева и архиепископа српских*,² чији аутор је архиепископ Данило II, затим *Житије деспота Стефана Лазаревића*³ од Константина Филозофа, а веома значајан извор је *Краљевство Словена*⁴ Мавра Орбина.

Што се тиче литературе, највише су коришћени синтеза *Историја српског народа* I⁵ и монографија Радета Михаљчића *Крај Српског царства*⁶.

---

¹ *Византијски извори за историју народа Југославије*, том VI, обрадили Љубомир Максимовић, Иван Ђурић, Сима Ћирковић, Божидар Ферјанчић, Нинослава Радошевић, Београд 1986.

² Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, превео Л. Мирковић, Београд 1935.

³ К. Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Стара српска књижевност у 24 књиге Београд 1989.

⁴ М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 2016.

⁵ *Историја српског народа* I, Београд 1981.

⁶ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1989.

2. Политичка ситуација у Српском царству после 1355. године

Смрт првог српског цара Стефана Душана 20. децембра 1355. године изненадила је цареве савременике. Сам узрок цареве смрти остао је непознат, а на престо долази млади Стефан Урош. Ново раздобље је почело, и упркос оскудним изворима може се слободно закључити да је оно било потпуно другачије од доба освајања и ширења српске државе у време цара Стефана Душана.⁷ Цар Стефан Душан сахрањен је у својој задужбини, манастиру Светих Архангела код Призрена. Нови владар крунисан је пре 10. јануара 1356, пошто је тога дана издао повељу Дубровчанима којом им је загарантована слобода кретања и трговине по српским земљама.⁸

Сл.1. Карта Српског царства 1350. Године

⁷ ИСН I, 566. (Р. Михаљчић)

⁸ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, Београд 1989, 209.

Важне податке даје нам Јован Кантакузин у свом делу, односно византијски цар Јован VI: *А у исто време умро је и Краљ, владар Трибала (Κράλης ὁ τῶν Τριβαλῶν δυνάστης) и не мали метеж се распламса међу Трибалима. Наиме, и Симеон, Краљев брат, тада владајући Акарнанијом, тежио је за читавом влашћу над Трибалима, као да му заиста припада и многе је од угледних међу Трибалима придобио као помагаче у подухвату; и Краљев син Урош (Ουρεσις), због очинске власти, заратио је на стрица. И Јелена, његова [Урошева] мајка, једнако не верујући ни сину ни мужевљевом брату Симеону, многеградове потчинивши и окруживши се знатном војском, држала јевласт за себе, никога не нападајући, нити покрећући рат. И најмоћнији од великаша код њих [Трибала] оне слабије уклонише са власти и сваки себи потчињавајући оближње градове, једни су у борби Краљу помагали, сами не учествујући нити му се као господару потчињавајући, него шаљући помоћну војску као савезници пријатељи, а други (су помагали) стрицу Симеону; а неки од њихникоме нису пришли, него су, држећи постојећу војску, гледали убудућност да се придруже оном ко би надвладао, а Ромеји, који су за толико време много и страшио пропали од Трибала, добивши прилику да и оно што је освојено поврате и да варварима траже казне за дрскости, због трајања грађанског рата и побуна, сасвим некорисно су време страћили. Деспот Нићифор Дука (Νικηφόρος δε δεσπότης ὁ δούξ), видећи настало стање код Трибала и надајући се да ће брзо повратити очинску власт, а још и зато што је Прељубкоји је имао власт у Тесалији и сам умро, а наоружавши бродове [тријере], отпловио је из Еноса у Тесалију, остављајући супругу у Еносу. И искрцавши се, за кратко време је освојио Тесалију, пошто му од оних тамо нико није пружао отпор, а и пошто су Тесалци спремно пришли и као из великог метежа трибалске власти пребегли у тиху и пуну мира државу Ромеја.*⁹

Иако је утисак другачији, сам почетак владавине цара Стефана Уроша био је стабилан, мада се у то време јављају напади споља. Вероватно томе доприносе и смрти још неколико угледних људи Српског царства. Уз првог српског цара, преминула је још једна важна личност, кесар Прељуб који је био намесник у Тесалији. Деспот Нићифор II Орсини искористио је новонасталу ситуацију и освојио ову област коју у том тренутку није имао ко да брани. Уз то, деспот Орсини прогнао је и кесарицу Јерину, удовицу кесара Прељуба, која је кратко управљала Тесалијом после смрти свога супруга. Кесарица је пронашла заштиту код самог владара, а протеран је и стриц цара Стефана

---

⁹ Византијски извори за историју народа Југославије, том VI, 557–562.

Уроша, деспот Симеон. Кесарица Јерина добила је на издржавање стару баштину њеног мужа, која се налазила источно од Прилепа и обухватала је средњи ток Црне реке, Мариово и Селечке планине, док је деспот Симеон заузео град Костур и његову околину.¹⁰ Деспот Симеон био је син краља Стефана Уроша III из другог брака са византијском принцезом Маријом Палеолог. Краљица Марија била је из угледне ромејске породице, пошто је њен отац био паниперсеваст Јован Палеолог, иначе синовац цара Андроника II, док је њена мајка Ирина била кћи великог логотета Теодора Метохита.¹¹ После освајања Костура, Симеон отишао је још даље и прогласио се за цара, чиме почиње и борба за сам српски престо.¹² Са војском, коју је чинило четири или пет хиљада Грка и Арбанаса, кренуо је на цара Стефана Уроша. Уз младог цара на сабору у Скопљу 1357. године стала је властела, као и Дубровник коме је самопроглашени цар Симеон покушавао да се приближи. Том приликом, цар Стефан Урош је издао и документа угледним которским властелинима, која су била везана за острво Мљет.¹³ Ове две исправе значиле су да је Мљет постао баштина Которана Басета Баринчела Биволичића и Трипета Миховића Букића или Бућића.¹⁴ Што се тачних датума тиче, *Златопечатно слово* издато је 10. априла, док је други документ издат 24. априла 1357. године.¹⁵ Са друге стране, без подршке српске властеле ни војска није помогла самозваном цару Симеону да узме оно што је мислио да му припада, па је његов упад у Зету неславно окончан поразом код Скадра 1358. године. Централна власт је тако остала стабилна. Ипак, Симеону срећа се осмехнула кад је деспот Нићифор II Орсини погинуо у бици код Ахелоја 1359. године. Он је искористио деспотову смрт и заузео прво Тесалију, а онда и Епир. Његова нова престоница била је град Трикала у Тесалији. На тај начин, ове некада јужне области Српског царства заувек су одстрањене из српске државе.¹⁶ Симеон је овим областима управљао до смрти, 1371. године. Наследио га је син Јован Урош, али већ 1373. године он се повукао у манастир и постао монах Јоасаф. Симеонова кћерка Марија Ангелина била је удата за деспота Тому Прељубовића, сина кесара Прељуба. Симеон Немањић осим Јована Уроша имао је и

---

¹⁰ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 11–14.

¹¹ Д. Јечменица, *Немањићи другог реда*, Београд 2018, 147.

¹² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 14–15.

¹³ Д. Јечменица, *Немањићи другог реда*, 151–153.

¹⁴ Р. Михаљчић, *Мљет као баштина которске властеле*, ЗРВИ XLI (2004) 387–397.

¹⁵ Р. Михаљчић, *Мљетске исправе цара Уроша*, ССА 3 (2004), 71–87.

¹⁶ Д. Јечменица, *Немањићи другог реда*, 151–153.

још једног сина Стефана. Веома брзо након што се нови владар Тесалије и Епира Јован Урош замонашио, ове територије привремено је повратила Византија.¹⁷

Још за живота цара Стефана Душана јавили су се проблеми на југоисточној граници. Град Анакторопољ је био освојен од стране неког гусара из Витиније, а изгубљени су и Хрисопољ и Хриstopoљ. На крају, ова три града заузела су браћа Јован и Алексије Палеолог и владала њима самостално, а не у име Византијског царства. Тих дана, Матија Кантакузин, син и савладар ромејског цара Јована VI, покушао је да направи подвиг и дочепа се веома важног Сера, али није био успешан.¹⁸

Деспот Јован Комнин Асен, рођени брат царице Јелене, на управу је добио крајеве око Канине и Валоне у данашњој Албанији. Своју самовољу испољио је још док је сам цар Стефан Душан био жив. Већ почетком владавине свог сестрића цара Стефана Уроша може се рећи да је владао самостално, а добре односе одржавао је са Млетачком републиком. Постао је млетачки грађанин још 1353. године, а Венецијанци су успели да успоставе свој утицај над приморским градовим, што им је и био циљ.¹⁹ Деспота Јована Комнина Асена Млеци су у документима називали *деспотом Авлоне*, односно *деспотом Романије*. Што се тиче властелина Жарка, такође грађанина Млетачке републике, о њему се зна да је био поданик цара Стефана Уроша.²⁰ Он се јавља као господар Зете, а млетачко грађанство је добио 1357. године. Овај властелин искористио је одсуство царице Јелене, која је држала тргове у Зети, и од дубровачких трговаца отео робу код Светог Срђа 1356. године. Када је сазнао за овај немили догађај, цар Стефан Урош послао је властеличића Вукшу да изглади ситуацију, после чега се Жарко више не спомиње у историјским изворима.²¹

Царица Јелена после смрти свога мужа замонашила се и постала је монахиња Јелисавета. Међутим, она је остала политички активна и учврстила се у граду Серу. Временом, царица је успела да се потпуно осамостали. Али, бар у почетку, поштовала су се владарска права цара Стефана Уроша, што је пре свага подразумевало спомињање цара на првом месту у документима. Ипак, све то је била само формалност пошто у Серу цар није имао никаквог утицаја. О добром односу сина и мајке сведочи и њихов заједнички портрет из 1356. године у манастиру Матејче у близини Куманова, иначе

¹⁷ Б. Ферјанчић, *Тесалија у XIII и XIV веку*, Београд 1974, 241–264.

¹⁸ *ИСН I*, 567. (Р. Михаљчић)

¹⁹ Исто, 568.

²⁰ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 22.

²¹ *ИСН I*, 571. (Р. Михаљчић)

задужбине цара Стефана Уроша. Још један доказ је и учешће царице мајке на већ спомињаном државном сабору у Скопљу 1357. године, када је њен син добио подршку властеле против узурпатора Симеона, а ни њена лична подршка сигурно није изостала. Те исте године, од сина је добила војну помоћ у одбрани града Сера од ипак неуспешног напада Матије Кантакузина.²² Извесне промене јављају се после 1360. године, од када се цар Стефан Урош уопште не спомиње у локалним документима, што је значило да је удовица цара Стефана Душана била једина господарица те области. Знаци самосталности Серске области били су увођење установа сената и васељеских судија, свакако по узору на Византију, као и долазак цариградског патријарха Калиста у Сер. Стара царица тада је преговарала са патријархом Калистом о измирењу српске и византијске цркве због заједничке борбе против Турака, који су били у великом успону. Нажалост, смрт цариградског патријарха означила је прекид тих преговора.²³

У *грчким земљама* поред старе царице истичу се још неке важне личности попут севастократора, а касније и деспота Дејана. Порекло деспота Дејана остало је неразјашњено, али упркос томе можемо констатовати да се ради о веома способном припаднику српске властеле. Историчар Константин Јиречек сматра да је Дејан Мањка који је учествовао у преговорима са Дубровчанима око полуострва Пељешца и града Стона био заправо деспот Дејан. Године 1355, док је Дејан био још увек севастократор, папа Иноћентије VI њему као угледном властелину послао је своје изасланике, а њихов циљ био је договор са царем Стефаном Душаном око уније српске и римокатоличке цркве. Оно што је можда и највише утицало да успон деспота Дејана јесте његов брак са Теодором, сестром првог српског цара, због чега га Стефан Душан назива и *братом царства ми*. Ово је разлог зашто је добио ова висока два достојанства севастократора и деспота, а ову другу титулу доделио му је цар Стефан Урош што је био врхунац његове политичке каријере. Баштина деспота Дејана била је прилично пространа и обухватала је жупе Желиглово и Прешево. Као моћан властелин за собом је оставио и задужбину манастир свете Богородице у Архиљевици. Чињеница да деспот Дејан овај манастир није обновио, већ сазидао, говори о томе да је био веома имућан. Временом, његова територија проширила се ка југоистоку, односно на горњу и средњу Струму. На новоосвојеној територији подигао је још једну задужбину манастир Белово, где је сачуван његов портрет са супругом Теодором. Деспот Дејан и деспотица Теодора

---

²² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 26–27.

²³ *ИСН I*, 577. (Р. Михаљчић)

имали су синове Јована и Константина, који ће постати угледне личности после 1371. године.²⁴

Није било мирно ни на северу Српског царства. Нападе на јужне крајеве царства покушао је да искористи угарски краљ Лудовик I (1342-1382), који је српску територију напао 1359. године. Повод за ову војну операцију био је сукоб двојице српских властелина, а као победник изашао је припадник властелске породице Растислалић. Растислалићи су постали угарски вазали и тако омогућили напад њиховог новог сизерена. Угри су доспели чак до Рудника, али упркос победи на отвореном пољу, потиснути су од стране српске војске и празних руку су се, прешавши реку Дунав, вратили у своју земљу. Област коју су држали Растислалићи држали била је Браничево, а веома вероватно и Кучево, и она је била издвојена из Српског царства најкасније у пролеће 1359. године. Као господари Браничева, Растислалићи се спомињу 1361. године.²⁵

После 1359. године Српско царство остало је без значајног дела своје територије, и ту се конкретно мисли на пограничне области. Заувек су изгубљени Тесалија и Епир, где се учврстио Симеон Немањић, док је Млетачка република била веома утицајна у области деспота Комнина Асена. На северу се у Браничеву и Кучеву учврстила породица Растислалић као угарски вазал.²⁶

Након 1359. године почео је успон и породице Војиновић, тачније кнеза Војислава, намлађег сина војводе Војина. Војвода Војин, војсковођа из доба краља Стефана Уроша III, поред Војислава имао је и још двојицу старијих синова Милоша и Алтомана.²⁷ Милош Војиновић спомиње се приликом преговора краља Стефана Душана са Дубровчанима у вези Стонског рата и града Стона 15. децембра 1332. године. Милош је тада имао титулу ставилца, што је значило почетак дворске каријере једног младог племића.²⁸ Ставилци су били поверљиве личности и бирани су из угледних породица које су биле лојалне владару. Ови младићи могли су да из прикрајка посматрају политичке догађаје.²⁹ Помиње се и у повељи цара Стефана Душана Котору из 1351. године, мада се сумња да је тада био жив, а и сама повеља је интерполирана.

---

²⁴ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 79–86.

²⁵ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 28–29.

²⁶ Исто, 30–32.

²⁷ *ИСН I*, 578. (Р. Михаљчић)

²⁸ М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932, 3–4.

²⁹ Р. Михаљчић, *Ставилац*, ИЧ XXIII (1976) 18–19.

Млађи Милошев брат, Алтоман, у дубровачким документима се спомиње 1347. године, када је због женидбе Витославом од Дубровника узео бродове под најам. Управо надгробни споменик Витославе, иначе кћерке војводе Младена, указује на то да је њен супруг носио титулу жупана.³⁰ Жупана Алтомана последњи пут срећемо у историјским изворима 1359. године, док је ставилац Милош вероватно преминуо веома млад.³¹

О најмлађем Војиновићу, Војиславу, историјска наука има највише података. На томе највише можемо захвалити Дубровчанима, који нам оставили доста докумената због ратова које су водили са овим властелином. Био је најактивнији на политичкој сцени Српског царства у периоду од 1358. до 1363. године када се упокојио. Пре 1358, јавља се 1333. године као посланик краља Стефана Душана због Светодмитарског дохотка, који је Дубровник исплаћивао српским владарима. Важно је споменути да је 1350. године носио титулу ставилца на двору цара Стефана Душана, попут свог старијег брата Милоша. Пре почетка владавине цара Стефана Уроша формирао је и своју област.³² Најважнији део области кнеза Војислава била је његова баштина којој је припојио жупе Дабар, Дрину, Гацко и Рудине које је освојио после смрти челника Димитрија. Тако се његова територија 1363. простирала између реке Дрине и Косова, затим између Рудника и Јадранског мора, а у саставу области кнеза Војислава биле су жупе Требиње, Попово поље, Конавле и Драчевица.³³

Сл. 2. Грб породице Војиновић

³⁰ М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 3–4.

³¹ *ИСН I*, 578. (Р. Михаљчић)

³² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 36–37.

³³ *ИСН I*, 578. (Р. Михаљчић)

Задарски мир из 1358. године донео је одређене промене што се тиче самог Дубровника који је тада променио свог врховног господара. Уместо Млетачке републике, врховни господар Дубровчана постала је Угарска и на тај начин потиснула Млечане са источне обале Јадранског мора. Са друге стране, и сама српска држава била је угрожена, пошто су сада Угри претили њеним северним границама. Споменули смо потчињавање феудалне породице Растислалић и њихових области Браничева и Кучева, као и неуспешан упад војске угарског краља Лудовика I на српску територију из 1359. године. У том сукобу учествовао је и сам кнез Војислав Војиновић, који је после овог рата желео и обрачун са угарским вазалом Дубровником. Прави циљ *хумског кнеза*, како је самог себе ословљавао, били су полуострво Пељешац, односно Стонски рат, и град Стон.³⁴

Пре и у време рата са Дубровником, утицај кнеза Војислава у Српском царству је растао и он постаје најважнији ослонац цара Стефана Уроша. Територија коју је овај кнез држао била је погранична, што се такође може узети као један од узрока зашто је он хтео рат. Дубровчани, којима је све ово било добро познато, покушали су то да спрече, слали су дарове и посланства кнезу Војиславу и самом цару, као и босанском жупану Санку Милтеновићу. Међутим, кнез није одустајао од својих намера, што доказује и његово писмо Дубровнику: *Одмах са војском крећем на Железну плочу, ту ћу се утаборити са целом војском и пленићу целу дубровачку област, ни цркве нећу поштедети. Осим тога узећу вам Стонски рат јер је мој, ја сам хумски кнез, а Стонски рат седиште хумских кнежева, значи мој је.* Први сукоб са Дубровчанима из 1359. године, у коме је кнез учествовао уз дозволу самог српског цара, завршен је већ средином августа те године. Кнез Војислав добио је накнаду од 4000 перпера. Те године уступљен му је и владарски приход, односно Светодмитарски дохотак који је дубровачким трговцима гарантовао слободну трговину у српским земљама.³⁵ Али, властелин Војиновић није дуго мировао. Нови рат са против Дубровника био је много озбиљнији од претходног, а водио се од 1361. до 1362. године. На страну кнеза Војислава тада је стао Котор, велики такмац Дубровника у трговини. Међутим, дубровачка флота је блокирала Боку Которску, а за републику Светог Влаха Которани су представљали *смртне непријатеље*. Док је которска флота била много слабија од дубровачке, а сам град се нашао и под економском блокадом јачег Дубровника, на

---

³⁴ ИСН I, 578. (Р. Михаљчић)

³⁵ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 42–44.

копну је војка которског савезника кнеза Војислава имала огромну предност. Али, мудри Дубровчани су успели да нађу и савезнике у овом сукобу, а то су били непријатељи породице Војиновић, Балшићи, као и град Будва која је била у лошим односима са Котором. Кастелан Површко, који је управљао Будвом, активно је учествовао у рату на страни Републике светог Влаха. Временом, рат се свео на исцрпљивање свих страна, а централна власт српске државе показала је све своје слабости. Једино кнез Војислав никако није желео да одустане, док су сви остали желели мир. Иако је кнез званично остао одан цару Стефану Урошу, српски владар имао је више штете него користи од овог сукоба, а са друге стране утицај на ове догађаје није имао уопште. Дубровчани су, у жељи да се коначно склопи мировни споразум, одлучили су да се обрате не само цару Стефану Урошу коме су обећали 5 500 перпера, већ и старој царици Јелени и угледној властели. На крају, све те дипломатске мере резултирале су попуштањем кнеза Војислава и миром у Оногшту (данашњи Никшић) који је склопљен у августу 1362. године. Мировним преговорима српски владар није присуствовао. Према том споразуму, Дубровник је задржао Пељешац и Стон, српски цар им је том приликом потврдио и жупу Жрновницу, док су захтеви кнеза Војислава остали неиспуњени. Дубровчанима су потврђене и повластице.³⁶ Мир са Дубровчанима гарантовало је и писмо које је кнез написао Дубровчанима, у коме пише да је сукоб окончан, а ту је и његова заклетва да се мир више неће нарушавати. Исту заклетву тражио је и од Дубровника. Датум овог писма је 22–23. август 1362. године, његове одредбе по кнезу Војиславу требало је да ступе на снагу 25. августа.³⁷

Важна је још једна политичка активност кнеза Војислава. О томе нам сведочи повеља коју је издао цар Стефан Урош 15. јула 1363. године, а према тој исправи кнез је челнику Муси уступио град и жупу Брвеник у замену за Звечан, чиме је његова област заокружена. Милосници су били кнез Војислав и шурак челника Мусе, ставилац Лазар.³⁸ Спремао је и напад на суседе Балшиће. Међутим, у остваривању планова прекинула га је смрт 23. августа 1363. године, а његов надгробни споменик нам је открио да је кнез Војислав користио владарско име Стефан, као и нову титулу- велики војвода: *Месеца септембра, 23. дана, представи се раб Христа бога Стефан, а зовом велики кнез Војислав све српске, грчке и поморске земље*. Све то говори о томе какве је

³⁶ ИСН I, 579–581. (Р. Михаљчић)

³⁷ П. Драгичевић, *Писмо кнеза Војислава Војиновића којим обнавља мир са Дубровником*, ССА 12 (2013) 94.

³⁸ М. Шуица, *Повеља цара Стефана Уроша о замени посела између кнеза Војислава и челника Мусе*, ССА 2 (2003) 143.

амбиције имао кнез Војислав.³⁹ Оно што је остало неразјашњено јесу његове родбинске везе са царем Стефаном Урошем, што може бити разлог његове велике моћи и огоромног поверења које је у њега имао сам владар, али и кнежеве оданости централној власти. Цар Стефан Урош кнеза Војислава назива *братом царства ми* 1362, што може указати на сродство, о коме говори и Дубровчанин Мавро Орбин, историчар из XVI века. Орбин каже да се кнез Војислав развео од прве жене, кћерке влашког војводе, да би оженио цареву кћерку. Ипак, ти подаци остали су на нивоу претпоставки.⁴⁰

Уз кнеза Војислава, почетком шездесетих година XIV века и породица Балшић била је у великом успону. Браћа Ђурађ, Страцимир и Балша, који се у изворима јављају 1360. године, управљали су доњом Зетом, односно држали су област која се простирала између Скадарског језера и Јадранског мора, а можда је и град Бар био део њихове територије. Доста самосталније су иступали у односу на централну власт, а врло брзо постали су и грађани Млетачке републике. Ту своју самосталност испољили су приликом рата 1361-1362. године, када су ратовали на страни Дубровника против кнеза Војислава Војиновића, кога је званично подржала централна власт, а самог кнеза је омела смрт у намери да се обрачуна са јаком браћом Балшић. Оно по чему су Балшићи били специфични јесте то што су увек иступали јединствено, у документима се скоро увек јављају као породица, а ретко појединачно. Породични поседи остајали су недељиви, без обзира на број мушких чланова. Управо та јединственост и јесте била њихова највећа снага.⁴¹

---

³⁹ ИСН I, 582. (Р. Михаљчић)

⁴⁰ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 72–73.

⁴¹ ИСН I, 579–582. (Р. Михаљчић)

3. Порекло краља Вукашина

Смрт кнеза Војислава Војиновића у августу 1363. године донела је велике промене на српској политичкој сцени тог периода. Место некада најмоћније личности царства, кнеза Војислава, полако али сигурно су заузела браћа Вукашин и Угљеша Мрњавчевић. Њихово порекло остало је поприлично неразјашњено у изворима, па се јавља више верзија о томе ко је њихов отац, где су рођени и тако даље. Чувени дубровачки историчар, Мавро Орбин каже у свом делу *Краљевство Словена* да су Вукашин и Угљеша синови Мрњаве, једног сиромашног властелина кога је цар Стефан Душан довео на двор и дао му високо достојанство.⁴² Уз поменуте Вукашина и Угљешу, у том извору се именује и трећи брат - Гојко: *Почећемо најпре са краљем Вукашином и његовим братом Угљешом. Они су се родили у Ливну, од оца Мрњаве, који је у почетку био сиромашни властелин, али га је касније, с његовим синовима, цар Стефан много уздигао. Кад је цар Стефан једне вечери касно дошао под Благај и није хтео ући у град, Мрњава га љубазно прими у своју кућу. Видевши ту цар његово отмено понашање, узме га, заједно са женом, три сина и две кћери на свој двор. Синови се зваху Вукашин, Угљеша и Гојко. Браћа Вукашин и Угљеша били су јачи и извежбанији у оружју од других великаша, посебно Угљеша, који је водио рат са Солуном и дотерао га дотле да је морао плаћати данак; и да га смрт није омела, њиме би потпуно загосподарио.*⁴³ Сам Орбин неке податке преписао је од византијског историчара из XV века, Лаоника Халкокондила. Од самог Халкокондила сазнајемо да је Вукашин био пехарник на двору цара Стефана Душана, док је млађи Угљеша био коњушар. Ти оскудни подаци о пореклу браће Мрњавчевић потичу из млађих извора, наравно другог реда, и у њима се спомињу двојица старије браће, док помена најмлађег Гојка у другим историјским изворима нема.⁴⁴ Има претпоставки да се место Ливно, одакле је њихов отац Мрњава, налази у данашњој Херцеговини. Можда томе у прилог иде и сигуран податак да је Угљеша Мрњавчевић био царев намесник баш у Требињу и Конавлима 1346. године, када је започињао свој успон у српској држави. А Благај, где је поменути

---

⁴² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 94.

⁴³ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 346.

⁴⁴ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 94.

Мрњава срео самог цара Стефана Душана и понудио му га угости у свом дому, помиње се у близини реке Неретве.⁴⁵

Према још једном народном предању, порекло браће Мрњавчевић везује се за Косовски луг, који се налазио између Зете и Сушице. У Косовском лугу живео је Мрња, крупан и ружан човек. За њега се удала једна од сестара цара Стефана Душана. У питању је била Груба, која је наводно била веома ружна девојка. Баш када су прелазили преко Косовског луга, цар је сестру оставио у једној колиби да би је се ослободио. Грубу је у тој колиби пронашао управо Мрња, заљубио се у њу и оженио је. Она му је родила тројицу синова, а кад су прешли у Скадар, њихови синови, односно браћа Мрњавчевићи, доживели су велики успон.⁴⁶

Када говоримо о самом презимену Мрњавчевић, које ова браћа носе, оно се не користи током њиховог живота, већ се јавља доста касније такође под утицајем народног предања. Само презиме се може везати и за Мрњаву, оца Вукашина и Угљеше, тачније изведено је из тог имена. Јавља се и у делу историчара Мавра Орбина. Ипак, најстарији извор у коме се спомиње презиме Мрњавчевић јесте *Руварчев родослов*, који потиче из периода између 1563. и 1584. године. Међутим, још увек се не може објаснити како је ово презиме доспело у тај родослов.⁴⁷

---

⁴⁵ Л. Мирковић, *Мрњавчевићи*, Старица књ. III, Београд 1925, 11.

⁴⁶ И. Божић, *Зета и Мрњавчевићи*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор књ. XLII, Баоград 1976, 20–21.

⁴⁷ С. Рудић, *О првом помену презимена Мрњавчевић*, ИЧ XLVIII (2001) 89–95.

4. Успон краља Вукашина

Када се 1363. године упокојио кнез Војислав Војиновић, отворио се пут другим властелинима ка политичком врху већ добро уздрманог Српског царства. Територија кнеза Војислава муњевитом брзином се распадала пошто његова удовица Гојислава и малолетни наследници нису могли да се супротставе властели која је смрт најјачег човека у царству видела као велику прилику, не само да прошири своје поседе, већ и да увећа своју политичку моћ. Браћа Вукашин и Угљеша Мрњавчевић највише су се окористили смрћу *хумског кнеза*. Са друге стране, испоставило се да је кнез Војислав Војиновић био велики ослонац цару Стефану Урошу и да је он заслужан за оно мало утицаја што је остало наследнику владара Стефана Душана. После 1363. године, цар Стефан Урош полако али сигурно је губио и то мало власти, која сад прелази у руке неких других људи који нису били чланови славне светородне династије Немањић.⁴⁸

Први сигуран податак у историјским изворима који је везан за браћу Мрњавчевић односи се на млађег Угљешу. Он се, као што је већ споменуто, 1346. године јавља као намесник цара Стефана Душана у Требињу и Конавлима, дакле у областима близу Дубровника. Четири године касније, 1350. Вукашин је био жупан у Прилепу. То доказује један требник који је писан за *жупана Вукашина . . . у дане благовернога цара нашега Стефана и сина му Уроша и царице Јелене . . . када се отрже Бер*. На основу наведених података, може се рећи да ова браћа своју политичку каријеру започињу половином XIV века, када је српска средњовековна држава била на свом врхунцу. Обојица су били у зрелом животном добу, посебно се то односи на старијег брата Вукашина.⁴⁹ Исходиште ширења територије браће Мрњавчевић била је западна Македонија.⁵⁰ Осим прилепског краја, тада властелин у успону вероватно је држао и Скопље, као и Призрен.⁵¹ Постоји могућност да је Вукашин носио и титулу челника, бар тако стоји у повељи цара Стефана Душана о границама Котора из 1351. године. У том документу помињу се оба брата као милосници, с тим што поменути титулу челника носи Вукашин, док се Угљеша јавља само као његов брат. Поред њих двојице

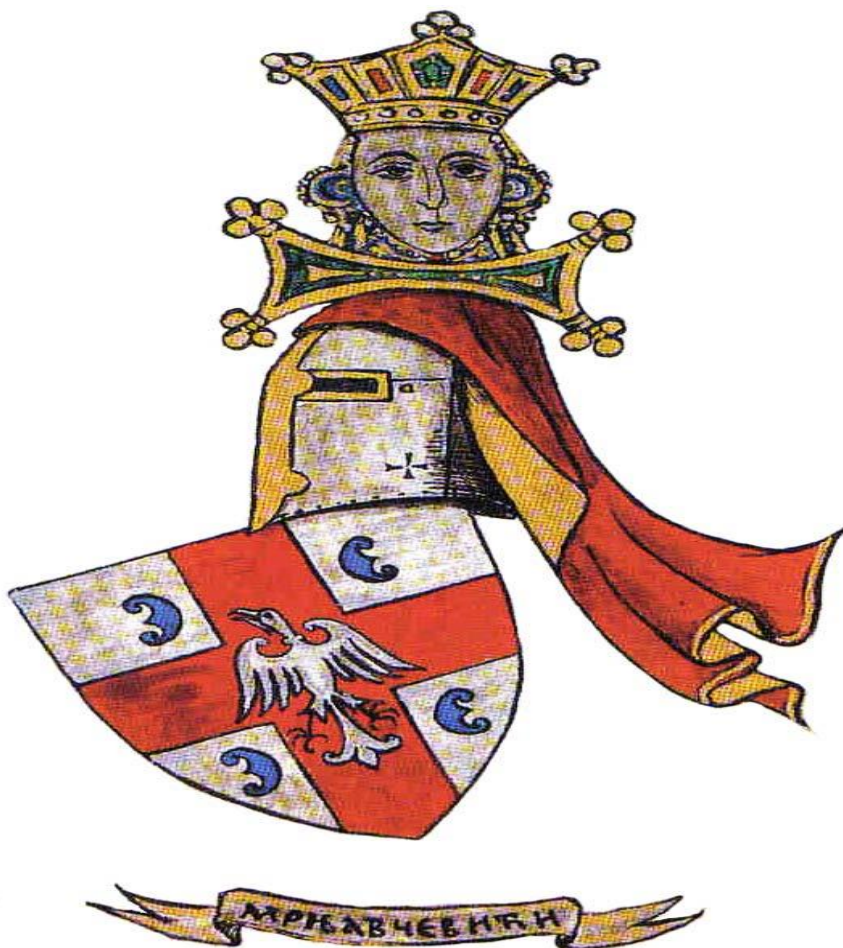
⁴⁸ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 100.

⁴⁹ *ИСН I*, 584–585. (Р. Михаљчић)

⁵⁰ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 76.

⁵¹ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 217.

ту су још важне личности попут војводе Бранка Младеновића и кесара Војихне.⁵² Ова повеља штампана је на крају првог дела Статута града Котора, и највероватније је у питању фалсификат.⁵³ У млађим летописима, Вукашин се јавља и као деспот, а ту титулу је наводно добио од самог цара Стефана Уроша.⁵⁴

Сл. 3. Грб породице Мрњавчевић

Испоставило се да је успон млађег Мрњавчевића био бржи, док је старији Вукашин морао да буде много стрпљивији и да чека своју прилику. Угљеша, сигурно због својих војничких способности, 1358. године носио је титулу великог војводе, о чему нам сведочи повеља манастиру Кутлумуш.⁵⁵ До 1361. настаје празнина што се тиче података о браћи Мрњавчевић, могуће је да су се тад ширили у Македонији, али

⁵² С. Ћирковић, *Повеља цара Стефана Душана о границама Котора*, ССА 10 (2011) 37–59.

⁵³ М. Антоновић, *Град у жупа у Зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Београд 2003, 206.

⁵⁴ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 102.

⁵⁵ Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960, 172.

поменуте године види се да су они итекако били моћни у Српском царству. Током рата са кнезом Војиславом Војиновићем који се водио 1361–1362. године, очајни Дубровчани одлучили су да се обрате свакоме ко би могао да утиче на најмоћнијег српског властелина да попусти и склопи мир. Дипломатске акције биле су усмерене пре свега ка цару Стефану Урошу и његовој мајци царици Јелени, али и ка властели. Дубровчани су се обратили управо Вукашину Мрњавчевићу за помоћ у том тешком тренутку за њих. Не зна се коју је титулу тада носио властелин Вукашин, али ово јасно показује да је био веома утицајан.⁵⁶ Осим Вукашину, Дубровчани су покушавали да придобију и дворанина цара Стефана Уроша, Лазара Хребелјановића, коме су послали тканину као поклон.⁵⁷ Године 1361, Дубровник је посетио Марко, најстарији син Вукашина Мрњавчевића и том приликом посредовао је за трговца Богдана Киризмића, њиховог будућег протовестијара. У том периоду Марко, будући млади краљ, заједно је са великим војводом Николом Стањевићем управљао облашћу око Тиквеша и Рајца у Македонији.⁵⁸ Такође те исте 1361. године Дубровчани су скинули секвестар са депозита властелина Вукашина.⁵⁹ Годину дана пре него што је постао краљ, уједно и царев савладар, односно јануара 1364, Дубровчани су упутили посланство Вукашину и Балшићима са захтевом да се отворе путеви у Зети. Не зна се зашто су путеви у Зети били затворени, али родбинске везе Вукашина Мрњавчевића са породицом Балшић сигурно јесу разлог зашто се Република светог Влаха поново обратила за помоћ управо овом њему.⁶⁰

Појава тзв. *обласних господара* и слабљење централне власти, нарочито после смрти кнеза Војислава Војиновића, натерале су цара Стефана Уроша на одлуку која ће имати далекосежне последице. Да би успео да контролише властелу и влада још увек великим царством, цар је одлучио да именује савладара. Избор је пао на Вукашина Мрњавчевића, који је 1365. године крунисан за краља вољом самог владара, док је његов млађи брат Угљеша добио високо достојанство деспота.⁶¹

---

⁵⁶ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 98.

⁵⁷ Р. Михаљчић, *Лазар Хребелјановић: Историја, култ, предање*, Београд 2001, 25.

⁵⁸ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 98.

⁵⁹ М. Динић, *Из српске историје средњег века*, Београд 2003, 111.

⁶⁰ Исто, 99.

⁶¹ *ИСН I*, 587. (Р. Михаљчић)

Сл. 4. Новац краља Вукашина

5. Брачна политика породице Мрњавчевић

Пут Вукашина Мрњавчевића до титуле краља и најмоћнијег човека Српског царства није био лак и захтевао је пуно стрпљења. Склапање политичких бракова у средњем веку била је уобичајена ствар за владаре и властелу. И сам Вукашин је мудро водио ту брачну политику и успео да се ороди са неколико угледних породица и тако постао, слободно се може рећи, први човек Српског царства.⁶²

Краљ Вукашин био је ожењен Јеленом. Извори нам не дају пуно података о њој. Као Лена помиње се у чувеној повељи краља Вукашина која је издата Дубровнику 1370. године. У неким изворима она се назива и Алена. Као *краљица Јелена* јавља се на новчићу, док се са друге стране јавља њен супруг на коњу са натписом *краљ*. Натпис у манастиру светог Андреје на Тресци, иначе задужбине једног од синова краља Вукашина, Андрејаша Мрњавчевића, спомиње краљицу Јелену на следећи начин: *кралице Елени а Елисавете*.⁶³ Своју сестру Јелену краљ Вукашин удао је за Радоњу, сина чувеног војводе Бранка Младеновића и старијег брата Вука Бранковића. Кћерка краља Вукашина, Оливер, а постала је супруга Ђурађа I Балшића.⁶⁴ Али, битка на Марици 1371. године из корена је променила ситуацију у Српском царству и на Балкану, а последице те битке осетила је и сама Оливера. Наиме, од ње се после битке развео супруг Ђурађ и склопио за себе кориснији брак са бившом супругом зетског властелина Жарка.⁶⁵ Веома важан брак слопљен је између Вукашиновог сина Марка и још једне Јелене, кћерке Радослава Хлапена који је био угледан војсковођа из времена цара Стефана Душана. Међутим, њих двоје су се растали у једном тренутку, а претпоставља се да је разлог томе извесна Тодора, жена неког Гргура.⁶⁶ О тој ситуацији у којој се нашао син краља Вукашина писао је и дијак Добре. Али веза са Тодором није потрајала, мада је сигурно изазвала велики скандал судећи по по томе колико је

---

⁶² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 99.

⁶³ С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику којом потврђује повеље ранијих српских владара*, 5. април 1370, ССА 4 (2005) 172.

⁶⁴ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 218.

⁶⁵ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 46.

⁶⁶ *Историја српског народа II*, Београд 1982, 24. (С. Ћирковић)

средњовековно друштво било конзервативно.⁶⁷ Ситуација после Маричке битке приморала је тада законитог краља Марка да преда Тодору старом-новом тасту Радославу Хлапену и помири се са својом првом супругом.⁶⁸ Дубровачки историчар Мавро Орбин доноси нам вести и неверству саме Јелене. По Орбину, после битке на Марици 1371. године, капије града Костура којим је управљао њен супруг краљ Марко, отворила је Балши Балшићу након чега се и преудала за њега. Када је краљ Марко сазнао за то, опсео је Костур, али је Балшу спасао његов старији брат Ђурађ. Упркос томе што је тражио помоћ од Турака, краљ Марко Мрњавчевић остао је и без града, и без супруге, како нам саопштава Мавро Орбин.⁶⁹

Такође, постоји могућност да су Мрњавчевићи били у сродству са севастократором Влатком Паскачићем, и то конкретно преко деспота Јована Угљеше. Многи истраживачи претпостављају да је син севастократора Влатка Угљеша добио име по деспоту Јовану Угљеши Мрњавчевићу, који му је наводно био деда. Ипак, ови подаци нису потврђени, али не сме се занемарити чињеница да се севастократор Влатко спомиње у натпису цркве у Псачи, што би могло да сведочи да су били у родбинској вези.⁷⁰

Ипак, једна брачна заједница привлачи посебну пажњу. У питању је брак будућег деспота Угљеше са Јеленом, кћерком кесара Војихне. Кесар Војихна је био још један врло поштован војсковођа из доба првог српског цара, кога Стефан Душан назива и *братучедом*.⁷¹ Овај властелин био је господар Дrame, града који се налази у данашњој северној Грчкој.⁷² Могуће је да је кесар својој кћерци дао име Јелена због оданости светородној династији Немањић и по удовици цара Стефана Душана. Разлог те привржености владарској породици може бити и сродство са Немањићима. Наиме, постоји могућност да је он син Урошица, односно унук краља Стефана Драгутина на шта посебно наводи податак да се извесни жупан Војихна 25. октобра 1323. јавља на двору краља Владислава II, који је био син првенац Стефана Драгутина. Управо се тај жупан Војихна може поистоветити са тастом деспота Јована Угљеше, и велика је

---

⁶⁷ С. Томин, *Дијак Добре и његов запис о Марку Краљевићу—једна прећутана тема српске средњовековне књижевности*, Истраживања 16 (2005) 214.

⁶⁸ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 218.

⁶⁹ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 198–199.

⁷⁰ Исто, 99.

⁷¹ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 217.

⁷² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 99.

вероватноћа да се после пропасти краља Владислава он окренуо другој страни, односно краљу Стефану Урошу III и његовом сину, младом краљу Стефану Душану.⁷³

Поменути Урошиц, члан светородне династије Немањић и веома могуће отац кесара Војихне, уједно и Јеленин деда, рођен је после 1283, као млађи син краља Стефана Драгутина. Док је његов старији брат Владислав припреман за угарски престо, краљ Стефан Драгутин видео је млађег Урошица на српском трону. Међутим, због тога избио је рат између оца и стрица Урошица, краљева Стефана Драгутина и Стефана Уроша II Милутина. На крају, победу је однео краљ Милутин, а тај неуспех пораженог Стефана Драгутина одразио се и на његове синове. Сам Урошиц умро је млад, пре него што је напунио тридесет година, а то се вероватно догодило пре 1315. године. Стари српски родослови и летописи о њему имају само речи хвале. Они нам говоре о његовој *благочастивости* и *добродетељи*, односно о његовој побожности и врлини. Урошиц сахрањен је у цркви светог Ахилија у Ариљу, а миро се излило његовог гроба, па се тако развио и култ Урошица као светитеља. У све три лозе Немањића, у манастирима Грачаници, Дечанима и Пећкој патријаршији унет је његов лик.⁷⁴

Сл. 5. Монахиња Јефимија

⁷³ Ђ. Сп. Радојичић, *Стари српски књижевници (XIV–XVII века)*, Београд 1942, 80–82.

⁷⁴ Д. Јечменица, *Немањићи другог реда*, 117–122.

Има нагађања да је кесар Војихна уз кћи Јелену имао и сина Дмитра. Пре него што је кћерку удао да за будућег деспота Јована Угљешу, сматра се да су њих двојица су имали једну важну заједничку акцију против сина византијског цара Јована VI Кантакузина, Матије који је напао град Сер. Сам цар Јован Кантакузин је писао о томе, и том приликом нам је дао податак да је кесар Војихна договарао акције са командантом Сера, а то би лако могао да буде Угљеша Мрњавчевић.⁷⁵

Пре него што се удала, Јелена често је боравила на двору старе царице, тада и монахиње Јелисавете где је добила одлично образовање, посебно из књижевности и уметности. Велики утицај на њену ученост имао је и први игуман манастира Светих Архангела код Призрена који је био задужбина цара Стефана Душана, а који је касније постао серски митрополит Јаков. Тачан датум склапања брака између Јелене и Угљеше не зна се, али се зна да је то учињено пре него што је Јеленин супруг постао деспот и пре њеног оца Кесара Војихне, дакле пре 1365. године, а могуће да је Угљеша тада носио угледно достојанство *великог војводе*.⁷⁶

У браку са деспотом Јованом Угљешом деспотица Јелена родила је сина, који је на крштењу понео име свога оца. Али, малени Угљеша преминуо је са непуне четири године.⁷⁷ Томе сведочи и један акт деспота Јована Угљеше, а то је његова повела о даровању села Акротир и села катуна Зарвинце манастиру Хиландару из 1371. године. Непосредно пред битку на Марици у којој је изгубио живот заједно са братом краљем Вукашином, деспот Јован Угљеша посетио је Свету Гору и том приликом обишао је гробове свог сина и таста кесара Војихне. Због вечног *помена себи и овим гробовима* даривао је поменуте поседе манастиру Хиландару.⁷⁸ Трагедије које су деспотицу Јелену задесиле као мајку и супругу, односно рана смрт детета и погибија њеног супруга деспота Јована Угљеше на Марици 1371, натерале су је да утеху потражи у манастиру. Тако се деспотица Јелена замонашила и постала монахиња Јефимија.⁷⁹

Она свој књижевни рад започиње после смрти свог јединца, у чему је сигурно налазила утеху за свој мајчински бол. Саставила је натпис за иконицу свог сина Угљеше коју је њен супруг однео на Свету Гору 1371. године. Врло брзо после

⁷⁵ Ђ. Сп. Радојичић, *Стари српски књижевници (XIV–XVII века)*, 81–82.

⁷⁶ Исто, 83.

⁷⁷ Исто, 85.

⁷⁸ С. Бојанин, *Повела и даривању села Акротир и катуна Зарвинце манастиру Хиландару*, ССА 7 (2008), 99.

⁷⁹ В. Јелић, Р. Радић, *Живети у средњем веку : (хрестоматија средњовековних текстова) I*, Београд 2015.

погибије деспота Јована Угљеше Српско царство изгубило је град Сер, који су освојили Византинци на челу са деспотом Манојлом, будућим ромејским царем. Дуго година не знамо шта се са монахињом Јефимијом дешавало, али зна се да је на двор кнеза Лазара и кнегиње Милице у Крушевцу стигла пре 1389. године, када се одиграла чувена Косовска битка у којој је кнез Лазар погинуо. Све те породичне трагедије и тешка времена после боја на Косову зближиле су ове две необичне жене свог доба. И кнегиња Милица кренула је стопама своје рођаке Јефимије и обукла монашку ризу. Тако је кнегиња постала монахиња Јевгенија.⁸⁰ Јефимија је имала велики утицај на васпитање деце кнегиње Милице, међу којом је био и Стефан, будући српски деспот. Такође, и она и Евгенија посветиле су се књижевном раду, а и сарађивале су у многим пословима.⁸¹

Занимљива ситуација десила се 1398. године. Те године монахиње Јефимија и Јевгенија посетиле су турског султана Бајазита, а разлог није био нимало пријатан.⁸² Писац житија деспота Стефана Лазаревића известио нас је о томе да је властела, тада кнеза Стефана, оптужила свог сизерена да се он тајно договара са Угарском против султана. Ти властелини били су Новак Белоцрквић и Никола Зојић. Кнежева мајка кнегиња Милица у пратњи своје рођаке Јефимије отишла је код султана Бајазита да оправда свог сина. Иако је заиста договарао са Угрима сарадњу против све јачих Османлија, кнез Стефан ипак је на крају морао лично да се лично оправда и увери султана у своју лојалност. Што се кнежеве неверне властеле тиче, Никола Зојић и његова цела породица су морали да се замонаше, док је Новак Белоцрквић погубљен. О самој монахињи Јефимији Константин Филозоф говори бираним речима. Сматра да је у *многим говорима и стварима најмудрија*, да је кнегињи Милице *стуб и помоћ*. Истиче њену храброст и прибраност када су се нашле испред врата султана Бајазита.⁸³

Ипак, некадашња деспотица биће упамћена пре свега као прва српска књижевница. Њено најпознатије књижевно дело јесте *Похвала кнезу Лазару* из 1402. године.⁸⁴ *Похвала кнезу Лазару* извезена је на покрову за кнежев ћивот у манастиру Раваници и утицала је настанак култа кнеза Лазара као великомученика. Ово Јефимијино књижевно дело свакако спада међу најлепше у српској књижевности. Међутим, вредан помена јесте и мали *Диптих*, на коме су од сребра урезани стихови којима она оплакује свог

⁸⁰ Ђ. Сп. Радојичић, *Стари српски књижевници (XIV–XVII века)*, 85–86.

⁸¹ Д. Бојовић, *Књижевни дар кнегиње Милице*, Зборник Кнегиња Милица–монахиња Јевгенија и њено доба, Трстеник 2014, 29.

⁸² Ђ. Сп. Радојичић, *Стари српски књижевници (XIV–XVII века)*, 86.

⁸³ К. Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, 88.

⁸⁴ Ђ. Сп. Радојичић, *Стари српски књижевници (XIV–XVII века)*, 86.

рано преминулог сина, сахрањеног у манастиру Хиландару између 1368. и 1371. године. Извезла је златним словима и стихове *Мољенија Господу Исусу Христу* на завеси царских двери манастира Хиландара.⁸⁵

После 1402. године, Јефимија положила је најстроже монашке завете и узима ново име Јевпраксија. Спомиње се још 1404/1405. године, када је деспот Стефан Лазаревић назива мајком. Извезла је и још једну плаштаницу. Не зна се када је преминула, а сахрањена је у манастиру Љубостиња, чији ктитор је била кнегиња Милица.⁸⁶

Сл. 6. *Похвала кнезу Лазару*

⁸⁵ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980, 196–197.

⁸⁶ Ђ. Сп. Радојичић, *Стари српски књижевници (XIV–XVII века)*, 86–87.

6. Савладарство цара Стефана Уроша и краља Вукашина

После 1363. године и смрти кнеза Војислава Војиновића цар Стефан Урош нашао се у незавидној ситуацији. Осим што није имао снагу и ауторитет свог оца, цара Стефана Душана, овог владара задесили и немили догађаји као што су смрти још неких значајних личности на које се ослањао, попут деспота Јована Оливера и деспота Дејана. Неки властелини у успону полако су формирали своје области, попут некадашњег царевог ставилца кнеза Лазара Хребелјановића и Вука Бранковића.⁸⁷ Растислалићи основали су своју област између Српског царства и Угарске, па су итекако водили рачуна да се не замере ни Србима, ни Угрима плашећи се последица кобних по њих. Млади и темпераментни жупан Никола Алтомановић борио се за место међу српском властелом заузимајући територију од стрине Гојиславе, удовице кнеза Војислава. Жупану Николи тада је можда било око седамнаест година. Тих година повукао се и велики војвода Никола Стањевић.⁸⁸ Пред крај своје каријере, велики војвода Никола је манастиру Хиландару завештао своју задужбину манастир Конче.⁸⁹

6. 1. Почетак савладарства (1365–1366)

Године 1365. цар Стефан Урош није могао да се избори са губицима који су га снашли, а ту се мисли и на територију и на одану властелу. Био му је потребан ослонац који је некада имао у кнезу Војиславу Војиновићу. Због тога донео је једну одлуку која ће имати веома значајне последице, а то је да прогласи савладара. За савладара изабран је Вукашин Мрњавчевић, најмоћнији властелин у царству. У августу или септембру 1365. године, Вукашин је уз благослов цара Стефана Уроша крунисан за краља. Његов млађи и једнако способан брат Угљеша постао је деспот, такође вољом владара. Стара царица Јелена, или монахиња Јелисавета, подржала је одлуке свога сина. Један од доказа јесте чињеница да су царица и краљ Вукашин заједно ковали новац у ковници цара Стефана Уроша, док се деспот Угљеша у повељи византијског цара Јована V јавља

---

⁸⁷ *ИСН I*, 587. (Р. Михаљчић)

⁸⁸ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 101.

⁸⁹ *ИСН I*, 587. (Р. Михаљчић)

као вољени нећак преузвишене деспотине Србије, вољене сестре царства ми, пресрећни деспот Србије кир Јован Угљеша.⁹⁰

Краљ Вукашин тако је био награђен за године своје стрпљиве борбе са српском властелом. То је био човек који није правио непромишљене потезе, већ је стрпљиво чекао прави тренутак да оствари своје циљеве. Осим тога што је краљ Вукашин био изузетно mudar, у прилог му је ишло и то што је цар био човек скромних могућности, неко ко није дорастао улози великог владара. Због тога је цару била потребна подршка, односно савладар са којим би могао да подели тај терет власти.⁹¹ Да читава ситуација по цара Стефана Уроша буде још гора доприносила је још једна чињеница. Владар се оженио тек око 1360. године, а у браку са царицом Аном, кћерком влашког војводе Александра, није успевао да добије наследника. Да је цар добио своје потомство, сигурно је да би бар на неки начин успео да поврати свој ауторитет. Али, то се никада није десило.⁹²

Сам почетак савладарства био је у складу са замислима цара Стефана Уроша. Цар и краљ Вукашин шаљу заједничко посланство у Дубровник у новембру 1366. године, а разлог томе био је наплата Светодмитарског дохотка.⁹³ Још један доказ о томе да су на почетку савладарства цар и краљ сарађивали јесте ковани новац, на коме је стајао натпис краља на лицу, а цара на наличју UROSIVS IMPERATOR. Овај натпис на наличју нам сведочи да је цар имао предност у односу на краља.⁹⁴

Можда најбољи доказ да је међу савладарима у почетку све добро функционисало јесте заједнички портрет цара Стефана Уроша и краља Вукашина који је насликан у манастиру Псача код Криве Паланке у Македонији. Овај манастир је задужбина севастократора Влатка Паскачића, коју је он подигао 1358. године. Сам портрет налази се на северном зиду манастира. На њему доминира крупна фигура цара, кога красе и дуга риђа коса и маркантне црте лица, док му се брада дели на два шиљка. Круна коју је цар Стефан Урош носио је куполаста и доста једноставнија од очеве. Он се налази са десне стране што је уобичајено за врховног владара. Са леве стране, насликан је царев савладар краљ Вукашин који је представљен као неупадљиви оседели старац упалих очију. Савладари су исто обучени, а једина разлика је у томе што се на лактовима

⁹⁰ ИСН I, 587. (Р. Михаљчић)

⁹¹ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 100.

⁹² С. Ђирковић, *Срби међу европским народима*, Београд 2004, 79.

⁹³ Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, Београд 1965, 11.

⁹⁴ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 107.

рукава цареве одеће налазе кругови од златне тканине, док на лактовима рукава краљеве одеће имамо бисерне венчиће.

Овај за нас важан портрет насликан је између 1366 и 1371. године. Осим што помоћу њега слика политичке ситуације тог периода постаје потпуно јасна, односно то да је улога властеле много важнија него код ранијих немањихких владара, доказује нам и да је бар почетак сарадње цара Стефана Уроша и краља Вукашина као савладара био складан.⁹⁵ Али, савладарство није спречило већ је убрзало осамостаљивање обласних господара и њихових области, а самим тим и распадање Српског царства.⁹⁶

Сл. 7. Заједнички портрет цара Стефана Уроша и краља Вукашина у манастиру Псача

⁹⁵ С. Радојичић, *Портрети српских владара у средњем веку*, Београд 1996, 60–61.

⁹⁶ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 118.

На почетку савладарства, у јануару 1366. године, краљ Вукашин издао је повељу свом властелину Новаку Мрасоровићу и на тај начин поврдио његов дар, село Копривљане, руском манастиру Свети Пантелејмон. Он се на крају повеље потписао као *КРАЉ ВУКАШИН БЛАГОВЕРНИ СРБИМА И ГРЦИМА*. Краљ Вукашин се никада није истицао у документима са самодржац, за разлику од млађег брата. Овај документ данас се чува у манастиру Хиландару.⁹⁷ Повељу Мрасоровићу издао је и деспот Јован Угљеша такође одобрава наведени дар за манастир Свети Пантелејмон. Краљев млађи брат потписао се као *БЛАГОВЕРНИ ДЕСПОТ ЈОВАН УГЉЕША*.⁹⁸

6. 2. Савладарство после 1366. године

Иако је почетак савладарства цара Стефана Уроша и краља Вукашина доста обећавао, временом се испоставило да је све текло другачије од идеје коју је имао врховни владар. Уместо савладара који му помаже у управљању државом цар је добио веома способног и од себе јачег противника. Краљ Вукашин имао је готово иста овлашћења као сам цар, а много шира од Стефана Уроша из времена када је он као краљ био савладар своме оцу цару Стефану Душану. *Краљ Срба и Грка*, како се потписивао у документима, за разлику од Стефана Уроша који је био „само“ *краљ српских земаља*, управљао је са братом деспотом Јованом Угљешом огромном облашћу. Та област је у свом највећем обиму заузимаала следеће територије: западна Македонија (простор између Скопља, Велеса и Просека), коју краљ коначно заузима половином седме деценије XIV столећа. Затим, држао је и Призрен, док је Скопље било заједничка престоница цара и краља. Из Призрена потицао је трговац Богдан Киризмић, који је касније постао и протовестијар породице Мрњавчевић и особа за коју је син краља Вукашина, Марко, посредовао у Дубровнику 1361. године. Призрен и Скопље постали су нови центри области краља Вукашина уместо града Прилепа.⁹⁹ Уз Призрен, краљ Вукашин је северно од Шар-планине, по историчару Мавру Орбину, заузео и Приштину и веома важно Ново Брдо.¹⁰⁰ Територијама краља Вукашина треба додати и

⁹⁷ С. Ђирковић, *Повеља краља Вукашина за властелина Новака Мрасоровића*, ССА 1 (2002) 99–102.

⁹⁸ С. Ђирковић, *Повеља деспота Јована Угљеше за властелина Новака Мрасоровића*, ССА 1 (2002) 93.

⁹⁹ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 117–120.

¹⁰⁰ Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 27.

веома важну Серску област којом је успешно управљао његов млађи брат, деспот Јован Угљеша.¹⁰¹

Овакав успон Вукашина Мрњавчевића и његово проглашење за краља остатак властеле није гледао благонаклоно. Ту се пре свега мисли на рашке властелине. Самом крунисању, које је вероватно одржано на једном од државних сабора, сигурно је присуствовала Мрњавчевићима одана властела, међу којима се истицао већ поменути севастократор Влатко Паскачић.¹⁰² Ипак, као што је напоменуто, било је и оних који нису могли да замисле да српски краљ буде неко ко није припадник светорodne династије Немањић, због чега је краљ Вукашин сматран за узурпатора. Заправо, рашка властела више се прибојавала обнове централне власти, што би значило да неће тако лако остварити своје замисли о самосталној власти. Међутим, тај сукоб рашке властеле и браће Мрњавчевић није почео одмах по крунисању краља Вукашина 1365. године, већ је он тињао неколико година.¹⁰³

Године 1367. почео је да се квари однос цара и краља, а знак да нешто није у реду јесте чињеница да се краљ Вукашин те године сам обратио Дуброчанима.¹⁰⁴ Све видљивију немоћ цара, а све јачи положај новог краља користили су и Балшићи, рођаци краља Вукашина. Циљ Балшића био је Котор, који се убрзо нашао под њиховом опсадом. Краљ Вукашин није се мешао у ове догађаје и тако је дао Балшићима дао пуну слободу деловања. Додуше, не зна се да ли су се цар и краљ лично сукобили због ове незгодне ситуације, пошто се Стефан Урош заузео се за Которане, уз Венецију и папу који су то такође учинили, па је опсада завршена 1369. године. Ђурађ Балшић био је приморан да склопи мир са Котором. Али, ако се узме у обзир то да краљ Вукашин није спречавао своје сроднике Балшиће да нападну Котор и опседну га, док је са друге цар Стефан Урош тражио помоћ од Млетачке републике да се оконча опсада овог важног приморског града, све то може бити знак да савладарство више није функционисало тако добро.¹⁰⁵

Упркос почетку лоших односа са царем Стефаном Урошем, моћ краља Вукашина је расла. Цар више није ништа могао да уради по том питању, али ни краљу пут ка самом државном врху није био чист. У новембру 1366. године, док су савладари још увек

---

¹⁰¹ *ИСН I*, 590. (Р. Михаљчић)

¹⁰² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 110.

¹⁰³ Исто, 118.

¹⁰⁴ *ИСН I*, 592. (Р. Михаљчић)

¹⁰⁵ *Историја Црне Горе*, II–2, Титоград 1970, 22–26. (С. Ђирковић)

успешно сарађивали, извори први пут спомињу једног младића који ће задавати озбиљне главобоље не само целокупној српској властели, већ и Дубровнику. То је био жупан Никола Алтомановић који је већ наредне 1367. господарио Рудником и то као деветнаестогодишњак. Млади жупан био је син Алтомана, старијег брата кнеза Војислава. Међутим, овај ратоборни млади властелин није желео да се заустави на освајању Рудника, пошто му је следећи циљ био освајање читаве некадашње области свог стрица кнеза Војислава Војиновића, које је тада држала кнежева удовица Гојислава.¹⁰⁶ Кнегиња Гојислава брзо је по преузимању области након смрти њеног супруга Балшићима мирно предала Горњу Зету, па је деловало да је она више била заинтересована за јужне делове своје области. Са Дубровчанима неговала је коректне односе, они су јој исплаћивали и *кумерк солски* (приход од продаје соли), док јој је цар Стефан Урош два пута уступио Светодмитарски доходак који су примали српски владари.¹⁰⁷ Ипак, са синовцем Николом није успела да изађе на крај, а већ у августу 1367. године тражила је да јој пошаљу ризницу новца из Дубровника. Њихов сукоб трајао је нешто више од годину дана, али о њему се не може рећи много. Зна се да је кнегиња Гојислава Требиње држала у октобру 1368. године, али жупан Никола је крајем истог месеца извршио јак притисак на њу да су и Дубровчани у страху од младог Алтомановића тражили помоћ са стране, од бана Хрватске и Далмације. Ипак, након ове напетости у новембру 1368. године изглађени су односи младог жупана и Дубровника. Разлог томе може бити то што је Алтомановић имао посла на другој страни, односно чекала је озбиљнија борба са босанским баном Твртком Котроманићем, пошто се од бана одметнуо његов вазал Санко Милтеновић и обратио се за помоћ управо жупану Николи. На све то, бан је био велики пријатељ кнегиње Гојиславе. Што се тиче судбине кнегиње, зна се да је она заједно са синовима Добровојем и Стефаном 20. новембра 1368. године боравила у Дубровнику, одакле се упутила у родну Албанију. Тих дана жупан Никола приводио је крају освајање њене области.¹⁰⁸ Реакције централне власти на овај сукоб унутар српске државе није било. Цар није био способан да реши проблем такве тежине, а краљ Вукашин учвршћивао је власт у Македонији. Чак ни бан Твртко није био у могућности да реагује пошто је на својој територији гушио побуну, док су Балшићи водили борбе у Албанији.

---

¹⁰⁶ М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 8.

¹⁰⁷ *ИСН I*, 591. (Р. Михаљчић)

¹⁰⁸ М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 8–10.

Захваљујући срећним околностима, Никола Алтомановић решио је да настави тамо где је стао његов стриц Војислав и да коначно заузме полуоство Пељешац и град Стон.¹⁰⁹

Уз жупана Николу Алтомановић јачао је и кнез Лазар Хребелановић, некадашњи ставилац цара Стефана Уроша. Током шесдесетих година XIV немамо много података о кнезу Лазару.¹¹⁰ Место његовог рођења било је Прилепац, мали град надомак Новог Брда.¹¹¹ Опште је познато да је Ново Брдо било један од највећих рудничких центара српских земаља у средњем веку.¹¹² Као година рођења кнеза Лазара узета је 1329. Његов отац, Прибац Хребелановић као логотет обављао је важне и поверљиве дужности на српском двору, а носио је и титулу слуге или пехарника.¹¹³ Зна се да је кнез Лазар у периоду од 1350. до 1365. године боравио на царском двору Немањића, а 1353. оженио је Милицу, која је била припадница светородне династије и кћи кнеза Вратка, потомка Вукана, најстаријег сина великог жупана Стефана Немање. Овај брак сигурно му је донео велики углед и изгледе на направи велику политичку каријеру, а титула ставилца у време цара Стефана Уроша била је веома добар почетак за то.¹¹⁴ Као милосник, *ставилац Лазар* јавља се у раније поменутој повељи цара Стефана Уроша којом владар гарантује да ће кнезу Војиславу челник Муса уступити стратешки важан Звечан, наравно у замену за жупу Брвеник. То сведочи да је као ставилац Лазар у том тренутку био веома утицајан на двору.¹¹⁵ После 1365. године, када су се у Српском царству десиле велике промене и Вукашин Мрњавчевић постао краљ, кнез Лазар решио је да крене својим путем и напусти двор и положај ставилца. Амбициозан, али и веома опрезан и стрпљив, Хребелановић сваким даном постајао је све моћнији обласни господар, и то далеко од своје баштине на Косову где се учврстио краљ Вукашин када је освојио Приштину и Ново Брдо.¹¹⁶

Он је на сличан начин краљу Вукашину градио своју политичку моћ, а ту се пре свега мисли на брачну дипломатију. Наиме, кнез Лазар Хребелановић се браковима својих сестара и кћерки повезао са моћним властеоским породицама и тако ширио свој утицај. Управо за челника Мусу била је удата његова сестра Драгана, а његова друга

---

¹⁰⁹ *ИСН I*, 591. (Р. Михаљчић)

¹¹⁰ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 137.

¹¹¹ М. Динић, *Српске земље средњег века*, Београд 1978, 117.

¹¹² С. Ћирковић, *Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997, 105.

¹¹³ Р. Михаљчић, *Лазар Хребелановић*, 17–19.

¹¹⁴ М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, у: *Косово и Метохија – прошлост, садашњост, будућност*, САНУ – Београд 2007, 6–7.

¹¹⁵ Исто, 7–8.

¹¹⁶ Р. Михаљчић, *Лазар Хребелановић*, 44–45.

сестра, чије име нам није познато, била је супруга властелина Алтомана, сина деспота Иваниша, који је вероватно преко царице Јелене био у сродству са царем Стефаном Душаном.¹¹⁷ Деспот Иваниш је са сином Алтоманом држао Топлицу.¹¹⁸ Најстарија од Лазаревих пет кћерки, Мара, склопила је брак са Вуком Бранковићем, али не зна се тачно када. Мара и Вук Бранковић имали су тројицу синова, Гргура, Ђурађа и Лазара. Ђурађ, будући српски деспот, вероватно је рођен око 1375. године.¹¹⁹ И сам Вук Бранковић имао је велику корист од овог брака и савеза са кнезом Лазаром, уз кога је постао један од најзначајнијих властелина. Временом, успео је да овлада великом облашћу која се простирала од Скопља, које је заузео 1377. године, до Вучитрна и старог Раса, затим и до Сјенице и Полимља. Такође, део његове територије били су Брсково, које је било веома важно због развијеног рударства, као и Плав и Гусиње, а држао је и значајне градове Приштину и Призрен.¹²⁰ Друга кћерка кнеза Лазара била је Драгана, која је вероватно добила име по својој тетки и супруги челника Мусе. Што се њеног брака тиче, вероватно је била супруга сина бугарског цара Јована Шишмана, Александра.¹²¹ Попут краља Вукашина, и кнез Лазар се ородио са породицом Блашић када се његова трећа кћерка Јелена удала за Ђурађа II Страцимировића Балшића. Јелена, која се спомиње у изворима и као Јела, била је позната по својој храбрости, прскосу и јакој вољи, што је било нетипично за једну жену у средњем веку.¹²² Кнез Лазар имао је и кћерку Теодору, чији супруг је био Никола Горјански млађи, син Николе Горјанског старијег. Млађи Горјански носио је високе титуле у Угарској, односно прво је био мачвански, па затим хрватско-далматински бан и на крају угарски палатин.¹²³

Сл. 8. Кнез Лазар Хребелјановић

¹¹⁷ М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, 7.

¹¹⁸ М. Благојевић, *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, Немањини и Лазаревићи и српска средњовековна државност, Београд 2004, 288.

¹¹⁹ М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, Београд 1996, 13–14.

¹²⁰ Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд 2001, 23.

¹²¹ М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, 67.

¹²² Исто, 73.

¹²³ Исто, 105.

Вероватно најјачи утисак од свих пет кћерки кнеза Лазара Хребелјановића оставила је најмлађа Оливера. После погибије кнеза Лазара на Косову 1389. године, кнегиња Милица била је приморана да постане турски вазал и да турском султану плаћа годишњи трибут. Међутим, то није било све, пошто је одлучено да управо Оливеру њен брат кнез Стефан одведе на двор султана Бајазита и да тако она постане део султановог харема. Жртва коју је тад поднела Оливера донела јој је велико поштовање српског народа.¹²⁴

6. 3. Деспот Јован Угљеша у Серској области. Покушај измирења са византијском црквом 1368. године

Када је 1365. године од цара Стефана Уроша добио високо достојанство деспота, Јован Угљеша се са том титулом јавља у повељи византијског цара Јована V, што се може узети као потврда те чињенице. Деспот Јован Угљеша добио је уз то и територију на управу, наследивши Серску област од царице Јелене.¹²⁵ У наредних шест година млађи брат краља Вукашина владао је потпуно самостално у Серу и то веома успешно.

126

Сл. 9. Област браће Мрњавчевић

¹²⁴ ИСН II, 48. (С. Ђирковић)

¹²⁵ Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, 7.

126 Исто, 3.

Серска област налазила се на југоистоку Српског царства, а њене границе биле су следеће: на северу крајеви око Мелника и Струмице, на западу долине доњег тока реке Вардар, затим полуострво Халкидики на југу и на истоку крајеви око реке Месте, као и они још источније од те реке.¹²⁷ Полуострво Халкидики, чији део је и Света Гора, постаје део Српског царства још у време освајања цара Стефана Душана. Сама Света Гора била је веома важна у време владавине деспота Јована Угљеше овом облашћу. Међутим, иако је био окружен српском територијом, Солун је одолео српским освајачима и остао део Византијског царства.¹²⁸

Оно што је свакако олакшало посао деспоту Јовану Угљеши било је то што је управни систем у Серу усавршен до 1365. године, па је он био довољно mudar да то искористи, а не да тај систем мења. Још у време старе царице Јелене уведене су институције пореклом из Византије, као што су сенат и васељенске судије које у деспотово доба нису имале стварну функцију. Уместо Грка нови деспот је на важне положаје постављао углавном Србе, боље речено људе који су му били лојални. Грци су више заузимали почасне позиције. Деспот Јован Угљеша, као човек снажног карактера, умео је да се наметне тамо и где га нису очекивали, па је тако он почео да председава суду Серске митрополије, иначе мештовитог по саставу, и тако потиснуо серског митрополита.¹²⁹

Ипак о провинцијској управи у Серској области подаци су много оскуднији. Кефалија је представљао везу између централне власти, односно деспота, и локалне управе.¹³⁰ Титулу кефалије, која је такође византијског порекла, носио је највиши представник локалне управе града и његове околине.¹³¹ У грчким крајевима Српског царства дужности кефалије могли су обављати жупани.¹³²

Становништво Серске области већински су чинили Срби и Грци, мада у знатно мањем броју ту су живели и Јермени, Јевреји, па и Млечани, Ђеновљани и Арбанаси. У градовима, као и у цркви, преовлађавали су грчки народ и језик, док је словенско становништво углавном живело по селима, мада је и ту било Грка, али и Влаха. Словени су се у нужди селили у градове, где је већина хеленизована. Ипак, и српски

¹²⁷ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 218.

¹²⁸ Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, 41.

¹²⁹ *ИСН I*, 595. (Р. Михаљчић)

¹³⁰ Исто, 595.

¹³¹ *Лексикон српског средњег века*, прир. С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999, 292–295.

¹³² *ИСН I*, 595–596. (Р. Михаљчић)

утицај се шири са доласком српске власти у Серску област.¹³³ У овој области, веома богатој равницама и плодним речним долинама, била је развијена пољопривреда. Посебно важно место заузимало је виноградарство. Градови су били центри занатства и трговине, међу којима је престоница Сер заузимала посебно место. Такође, порез се плаћао у новцу чак и у селима, што је био посебан показатељ развијености области деспота Јована Угљеше. Наравно, као што је уобичајено за средњовековно друштво, и овде доминира земљишни посед чији господар је владар, а у овом случају сам деспот, властелин, неки манастир или црква.¹³⁴

Деспот Јован Угљеша успео је и да прошири Серску област, и тако је још једном потврдио своје војничке способности. Он је периоду од 1366. до 1369. године освојио западни Волерон, који је налазио источно од језера Пору, па су тако део његове територије постали градови Перитерион, Ксанти и Полистион. Али, управо су ти источни крајеви и били главни проблем српског деспота, пошто су Турци, који су временом израсли у велику силу, угрожавали тај део Серске области. Да ствар буде опаснија, они су успели да освоје Кумуцину, град у срцу Волерона.¹³⁵ Пошто је ситуација са новим освајачима постајала све озбиљнија, не само по Сер већ и по само Византијско царство, а још су од Византинаца отргнути долина Марице и Волерона, деспот Јован Угљеша знао је да нешто мора да предузме. Један од начина да се Турцима стане на пут јесте било измирење и савез са Византијом.¹³⁶

Проблеми са Византијом почели су када је Стефан Душан крајем 1345. године проглашен је за првог српског цара, а крунисан је у априлу 1346, на празник Васкрс.¹³⁷ Међутим, Византија се држала тога да је она наследник старог Римског царства, и да је она у врху „хијерархије држава“, и да осим Византијског друга царства не постоје. Ромеји се тог свог уверења нису одрекли до самог краја њиховог царства. Наравно, стварност по њих била је сасвим другачија пошто су тај поредак нарушили први цар са запада Карло Велики и Франачка држава, па онда и бугарски цар Симеон. Све то су Ромеји морали да прихвате тешка срца.¹³⁸ Сваком царству била је неопходна и

---

¹³³ Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, 42–43.

¹³⁴ Исто, 56–59.

¹³⁵ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 124.

¹³⁶ *ИСН I*, 597. (Р. Михаљчић)

¹³⁷ Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан: краљ и цар (1331–1355)*, Београд 2005, 151.

¹³⁸ М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951, 87–89.

патријаршија, а српска патријашаја је настала у Скопљу, исте 1346. године.¹³⁹ За првог српског патријарха проглашен је Јоаникије, за кога се сматра да је био само патријарх Срба, али не и Грка, да би се тако спречило велико незадовољство грчког свештенства.¹⁴⁰ Четири године после проглашења царства и патријаршије Византија је реаговала, и то изопштењем српске цркве 1350. године. Раскол српске и византијске цркве трајао је дуже време.¹⁴¹

Управо тај раскол био је препрека и Српском и Византијском царству да удруже снаге и потисну опасне Турке. Деспот Јован Угљеша решио је због тога да настави тамо где је стала царица Јелена, на чију иницијативу су започети преговори о измирењу ове две цркве 1364. године. Овај значајан потез српског деспота дао је резултате 1368. године.¹⁴² Повеља деспота Јована Угљеше о измирењу са цариградском црквом значила је да је успостављено јединство ове две цркве, како је написано у првом делу повеље. Затим деспот у другом делу повеље осуђује потез првог српског цара Стефана Душана, за кога каже да је *неправедно отргнуо од Византије земље и градове и самовласно поставивши у својој земљи самозваног патријарха, отцепио тиме свој народ од тела васељенске цркве*. Трећи део документа нам излаже детаље преговора са цариградским патријархом. После могућих санкција или казни, уколико се ове одредбе из повеље не испоштују, стоји потпис *ДЕСПОТ ЈОВАН УГЉЕША*.¹⁴³ Том приликом, државни интереси стављени су испред цркве. Али, ово измирење, које је потврђено и званично објављено тек 1371. године, односило се само на Серску област вероватно зато што је иницијативу за помирење преузео деспот Јован Угљеша који је држао ову област, а не цар Стефан Урош. Управо чињеница да је деспот сам предузео овакав корак, који би требало да предузме сам цар, говори о томе да он не само да је он потпуно самостално владао својом територијом већ и да је породица Мрњавчевић доносила најбитније политичке одлуке без икаквог утицаја владара.¹⁴⁴

Није ово једини документ у коме се види да је деспот Јован Угљеша био самосталан владар Серске области. У повељи из 1369. године којом решава спор између манастира

---

¹³⁹ Д. Богдановић, *Студије из српске средњовековне књижевности: Измирење српске и византијске цркве*, Београд 1997, 347.

¹⁴⁰ М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*, 93.

¹⁴¹ *ИСН I*, 552. (С. Ћирковић – Р. Михаљчић)

¹⁴² Д. Богдановић, *Студије из српске средњовековне књижевности*, 356.

¹⁴³ А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936, 259–267.

¹⁴⁴ *ИСН I*, 597. (Р. Михаљчић)

Зографа и епископа из Јерисоа он се потписао као *ЈОВАН У ХРИСТУ БОГУ ВЕРНИ ДЕСПОТ И САМОДРЖАЦ УГЉЕША*.¹⁴⁵

6. 4. Сукоб браће Мрњавчевић и рашке властеле 1369. године.

Последње две године савладарства цара Стефана Уроша и краља Вукашина

Ривалство између браће Мрњавчевић и рашке властеле од почетка савладарства цара Стефана Уроша и краља Вукашина расло је из године у годину. Међутим, ни положај Мрњавчевића није био идеалан пошто су пре свега морали држати под контролом Македонију. То су жупан Никола Алтомановић и Лазар Хребелановић умели добро да искористе и ојачају свој положај. У целој тој напетости ситуацији на самом крају постојања Српског царства постало је јасно да је отворени сукоб неизбежан. По *Краљевству Словена* Мавра Орбина до обрачуна јесте дошло, и то на Косову.¹⁴⁶ Орбин нам пише следеће: *Личне успехе Вукашина и Угљеше нису могли да трпе кнез Лазар и жупан Никола Алтомановић, после њих први великаши у Рашкој. Зато одлучише међу собом да их понизе и подрежу крила њиховој охолости. С тим циљем приђоше цару Урошу подстичући га на све могуће начине против поменуте браће. И на крају га убедише да уђе с њима у савез против речене браће, обећавајући да ће све што им одузму припасти цару Урошу, за кога ће се они заложити да поново добије очинско краљевство.*¹⁴⁷

Ако се у обзир узму потврђени подаци, може се рећи да је за краља Вукашина и његовог брата деспота Јована Угљешу у том тренутку ипак много опаснији био жупан Никола Алтомановић. Кнез Лазар Хребелановић, тада властелин у успону, још увек

¹⁴⁵ А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 269–279.

¹⁴⁶ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 137.

¹⁴⁷ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 346–347.

није био толико снажан да би био претња за Мрњавчевиће, али ипак није био неко кога је требало подценити.¹⁴⁸

Што се тиче године сукоба, жупан Никола Алтомановић тек крајем 1368. године постаје део крупне властеле, када је решен проблем са кнегињом Гојиславом, па пре тога Алтомановић сигурно није био опасност за краља Вукашина, тако да се 1368. година може одбацити као могућност за битку. Са друге стране, битка се сигурно одиграла пре 5. априла 1370, када је краљ Вукашин самостално издао повељу Дубровнику, и то највероватније после 20. децембра 1369. године. Тог датума су Дубровчани послали свог поликлисара краљу Вукашину. Дакле, та битка могла се догодити највероватније крајем 1369, ако се ова објашњења узму у обзир. Што се тиче самог места, то би лако могао да буде Звечан на Косову, који је попут стрица Војислава можда држао жупан Никола, или је бар за циљ имао да га освоји. Кнеза Лазара Хребелановића тих година поприлично је угрожавао краљ Вукашин, и то на његовој баштини, поготово када је, како каже Орбин, заузео Приштину и Ново Брдо, а вероватно и кнежев родни Прилепац. То је сасвим довољан разлог да се и кнез Лазар прикључи савезу против браће Мрњавчевић. А циљ краља био је да још даље од Приштине и Новог Брда продре на северне територије царства и потчини рашку властелу. Дакле, као и двадесет година касније, када се догодио много познатији бој на Косову, и у овом случају интереси српских великаша укрштали су се управо на тој територији.¹⁴⁹

Краљевство Словена нам о самој бици даје следеће податке: *Припремивши, дакле, моћну војску, пођоше да нападну краља Вукашина и Угљешу. Они распоредише своју војску и сусретоше се са непријатељем на Косову пољу. Кад се ту заметнула битка, кнез Лазар се повуче са својим четама и побеже. Никола Алтомановић пак, који се хтео борити, беше поражен, његови људи поубијани, те се и сам једва успео спасти. Цар Урош беше ухваћен жив са неколицином властеле свога двора док су други били поубијани. Међу њима беше Никола Бућа, протовестијар цара Стефана Душана, који славно паде бранећи свог господара.*¹⁵⁰

На основу овог извора може се констатовати да се битка на Косову пољу завршила победом браће Мрњавчевић, а великим поразом жупана Николе који се

¹⁴⁸ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 137–138.

¹⁴⁹ Исто, 141–142.

¹⁵⁰ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 347.

храбро борио упркос повлачењу његовог савезника кнеза Лазара Хребелјановића, док је сам цар, око кога се окупила рашка властела, постао заробљеник свог савладара. Губици Алтомановића били су велики, чак је и сам једва успео да се спасе. Ипак, Орбин је направио и једну не баш ситну грешку када је у питању властела која је заробљена са царем. Бућа који је делио недаће са владарем није био Никола, већ Трипун Михаилов Бућа. Трипун је био протовестијар цара Стефана Уроша, док је протовестијар Никола Бућа умро пре цара Стефана Душана. Иако то није једина грешка Орбина у *Краљевству Словена*, овај извор свакако је вредан пажње, а за овај сукоб и једини.¹⁵¹

Има и оних, попут историчара Михаила Динића, који сматрају да до ове Косовске битке из 1369. године није ни дошло. Вероватно под утицајем боја на Косову који се одиграо двадесет година касније и мученичке смрти кнеза Лазара, професор Динић сматрао је да велики српски јунак попут кнеза Лазара Хребелјановића није могао да побегне са бојишта, као ни да је он могао да ступи у савез са Николом Алтомановићем пошто је њихово велико непријатељство свима опште познато.¹⁵² Али, постоје и подаци који нам говоре нешто сасвим друго. Пре 1369. године извори нам нигде нису споменули било какве размирице између жупана Николе и кнеза Лазара, а камоли крвно непријатељство. Разлог за нетрпељивост између њих двојице могао би бити Лазарево освајање веома богатог Рудника, који је до тада држао Алтомановић. То заиста може бити последица тешког пораза жупана Николе од браће Мрњавчевић, који је Лазар Хребелјановић у потпуности искористио јер се из битке повукао на време, и тако спречио сопствене губитке. Звечан, који је био поприште боја и вероватно део Алтомановићеве територије, 1370. године држао је Милош Повић, за кога дубровачки документи кажу да је био челник из доба цара Стефана Уроша. Овакав развој ситуације искористио је и Санко Милтеновић и проширио се на територију свог некадашњег заштитника жупана Николе, пошто се његов човек спомиње се у Конавлима у марту 1370. године.¹⁵³

Ипак, млади жупан Алтомановић веома брзо се опоравио од тог тешког пораза и повратио изгубљено. Оно што може бити објашњење за његову можда и превелику храброст и агресивну политику према остатку властеле јесте заштита коју је уживао од

---

¹⁵¹ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 139–140.

¹⁵² М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 21.

¹⁵³ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 142–143.

стране Угарске. Велики пријатељ и заштитник жупана Николе Алтомановића био је мачвански бан Никола Горјански старији. То у великој мери појашњава зашто је Алтомановић тако брзо постао један од водећих српских великаша и веома брзо скоро у потпуности овладао територијом свог стрица, кнеза Војислава Војиновића, већ крајем 1368. године.¹⁵⁴

Још један доказ који иде у прилог томе да се ова битка на Косову ипак одиграла јесте чувена повеља краља Вукашина Дубровчанима из 1370. године, којом им потврђује раније повластице. Овај документ веома је важан из разлога што се у њему цар Стефан Урош уопште не помиње, а то нам јасно говори да су односи цара и краља били озбиљно нарушени.¹⁵⁵ Тачан датум издавања ове повеље за Дубровчане био је 5. април 1370. године, а место Брод у Поречи. Осим што је у овој исправи Дубровнику потврдио повластице, он спомиње и чланове породице, супругу Лену, односно Јелену и двојицу старијих синова, Марка и Андрејаша. Остали синови се помињу вероватно јер су били малолетни. Као милосник јавља се логотет Братослав, састављач ове повеље. Иако је краљ и раније самостално издавао повеље српским властелинима, овај документ био је од међудржавног значаја, због чега је било неопходно на првом месту споменути врховног владара.¹⁵⁶ Када је краљ Вукашин је на свом двору уз логотета увео и титулу протовестијара, то је значило да су се савладари потпуно разишли.¹⁵⁷

Та 1370. година заиста је била бурна у српској држави. Након што је окончана опсада града Котора од стране Балшића, Которани донели су радикалну одлуку и током 1370. или 1371. године, признали угарску власт. Могуће је да су Котору поново припретили Балшићи, док се Никола Алтоманић опорављао од окршаја са Мрњавчевићима.¹⁵⁸ Цар Стефан Урош као и до тада био је потпуно немоћан да нешто предузме по том питању, иако је овај приморски град био под његовом посебном заштитом након мира у Оногшту 1362. године. Цар је, као и остали чланови династије Немањић, Которанима поверавао важне положаје у држави, а раније је споменуто да је и острво Мљет постало њихова баштина. Уместо да заведе ред међу властелом и заустави Балшиће, који су се поприлично осмелили због родбинских веза са краљем Вукашином и опсели град, цар Стефан Урош молио је за помоћ Венецију и тако у

¹⁵⁴ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 143.

¹⁵⁵ С. Ћирковић, *Срби у средњем веку*, Београд 2001, 164.

¹⁵⁶ С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику којом потврђује повеље ранијих српских владара*, 161–164.

¹⁵⁷ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 190–191.

¹⁵⁸ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 156.

потпуности изгубио ауторитет. У тешкој ситуацији и без изгледа да их владар стварно узме у заштиту, Котор је, иако је бар на кратко време нашао спас у жупану Николи Алтомановићу, на крају скроз остао и без подршке са стране, и папине, и венецијанске. Због свега тога, Которани су морали да се приклоне Угарској, а цена тога била је да су изгубили трговачке привилегије у српским земљама.¹⁵⁹ На неки начин, и ова непријатна ситуација потврђује податке које нам даје Мавро Орбин везане за Косовску битку из 1369. године, пошто су се и у случају опсаде Котора српски феудалци поделили. Попут ситуације на Косову, и овде је на једној страни сам цар Стефан Урош у коалицији са жупаном Николом Алтомановићем и кнезом Лазаром Хребељановићем и они су подржавали Котор, а на другој имамо Балшиће који су угрозили тај град и које њихов рођак краљ Вукашин није спречио у томе. Заправо то немешање краља може се протумачити као подршка. Ово је и доказ више да је савладарство цара и краља прерасло у озбиљно непријатељство.¹⁶⁰

И краљ Вукашин, и Балшићи првенствено су за циљ имали ширење својих области. Краљ је желео да успостави власт северно од своје територије, док су Балшићи тежили ширењу ка југу и југоистоку. Јасно је да им се интереси нису преклапали, па су рођачки односи само додатно учврстили њихов савез.¹⁶¹

Краљ Вукашин током 1370. и 1371. имао је највећу власт у својим рукама. После 1369, тачније од 5. фебруара 1370. цар Стефан Урош не појављује се ни у историјским изворима. У том периоду на видело излазе праве претензије краља Вукашина. Краљев најстарији син Марко проглашен је за младог краља. То је значило да је Марко наследник цара Стефана Уроша, који није успео да добије потомство, и што је још важније појавила се нова династија као замена за светородне Немањиће. Проглашење Марка Мрњавчевића за младог краља највероватније се десило после априла 1370. године, односно неко време након што је краљ Вукашин издао повељу Дубровнику. У том документу Марко се још увек не спомиње као млади краљ. Али, натпис на цркви свете Недеље у Призрену од велике је помоћи у разрешењу ове дилеме. На њему пише да је црква сазидаана и осликана *повеленијем и откупом господина младога краља Марка*, године 6879. од стварања света, или између 1. септембра 1370. и 31. августа

---

¹⁵⁹ *ИСН I*, 594. (Р. Михаљчић)

¹⁶⁰ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 157.

¹⁶¹ Исто, 158.

1371, када је највероватније и дошло до именовања краљевог сина за наследника престола.¹⁶²

Међутим, нове невоље чекале су краља Вукашина. Жупан Никола Алтомановић који је веома брзо стао на своје ноге после страшног пораза из 1369. године, овога пута за циљ имао је потчињавање Дубровника. Проблеми за Дубровчане почели су већ у јесен 1370. године када је Алтомановићева војска под вођством стегоноше, а можда и великог војводе Радина Дубравчића стигла до Дубровника. Војвода Дубравчић је у име жупана затражио да Дубровчани одмах исплате 6000 перпера на име Светодмитарског дохотка на који је Алтомановић сматрао да има пуно право. Када је то одбијено, војска Николе Алтомановића опустошила је околику града. Многи људи су одведени у ропство. Иако је врховни господар Дубровника, угарски краљ Лудовик I, захтевао да Алтомановић ослободи те људе, млади жупан се на то није обазирао. Свакако је заштита мачванског војводе Николе Горјанског старијег била разлог таквог понашања жупана Николе Алтомановића. Чак је Алтомановић успео да добије и 4000 перпера откупнине за робове од Дубровчана, а ти људи су претрпели у ропству велико злостављање. Ипак, пустошење дубровачке области наставило се и у пролеће 1371. године. Мачвански бан Горјански и даље је стајао уз свог штићеника. Никола Алтомановић је Дубровчане притиснуо и са мора. Али, не само агресивност, већ и неопрезност постајали су све већи проблем за жупана Николу. Полако су се остали властелини, један по један, окретали против њега.¹⁶³ Велику опасност у Алтомановићу видели су краљ Вукашин и Балшићи. Могуће је и да су лукави Дубровчани утицали на њих, пошто угарски краљ и мачвански бан нису били од помоћи Републици светог Влаха.¹⁶⁴ Алтомановић је уз краља Вукашина и Балшиће имао још непријатеља. Поменуто је да је након повлачења из битке са браћом Мрњавчевић кнез Лазар Хребелановић добро профитирао тако што је заузео Алтомановићев Рудник, док је жупаново непријатељство са баном Твртком Котроманићем почело још због босанског властелина Санка Милтеновића. Никола Алтомановић био је притиснут са свих страна, а краљ Вукашин у савезу са рођацима Балшићима спремао се да нападне први.¹⁶⁵

---

¹⁶² П. Коматина, *Промене на српском престолу 1370–1371. Покушај преинтерпретације*, ИЧ LXVI (2017) 157–160.

¹⁶³ М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 15–18.

¹⁶⁴ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 160.

¹⁶⁵ *ИСН I*, 595. (Р. Михаљчић)

Почетком јуна 1371. године краљ Вукашин налазио се на путу који је из Скопља водио у Призрен.¹⁶⁶ Када је схватио озбиљност својих поступака, жупан Никола ступио је у мировне преговоре са Дубровчанима. У његово име са Републиком светог Влаха преговарао је Обрад Зорка, кефалија у Конавлима. Док је Алтомановић покушавао да се извуче из невоље у коју је упао сукобљавајући се са свима око себе, краљ Вукашин са сином Марком утаборио се код Скадра. Следећи корак био је да њих двојица у сарадњи са Ђурађем Балшићем крену ка Оногшту и ту коначно пораже жупана Николу Алтомановића. Ђурађ Балшић обратио се Дубровчанима за помоћ и тражио им да његове војнике бродовима пребаце на Алтомановићеву територију. Све то су са стране подржавали бан Твртко и кнез Лазар јер би их потенцијална победа краља Вукашина у савезу са Балшићима ослободила од ратоборног суседа.¹⁶⁷

Сл. 10. Српско царство пред битку на Марици 1371. године

¹⁶⁶ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 160.

¹⁶⁷ М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 18–19.

Баш у време када су се односи међу српским великашима веома заоштрили, деспот Јован Угљеша суочавао се са нападима Османлија. Узалуд је чекао да се коначно исплате његови напори у преговорима са Византицима чији циљ је био протеривање Турака са Балканског полуострва. Дипломатске акције браће Мрњавчевић, осим ка Византији, биле су усмерене и ка Бугарској, али исход је био исти као и са Ромејима. Деспоту је једино преостало да помоћ против све тежих турских напада затражи од свог брата, краља Вукашина.¹⁶⁸

Када је деловало да се Алтомановић неће извући и да ће га се савезници без већих мука решити, краљ Вукашин је морао хитно да се повуче ка истоку пошто је турска војска угрозила Серску област деспота Јована Угљеше. И тако су Османлије ненамерно спасиле жупана Николу Алтомановића.¹⁶⁹

---

¹⁶⁸ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 175–176.

¹⁶⁹ *ИСН I*, 595. (Р. Михаљчић)

7. Да ли је краљ Вукашин био убица цара Стефана Уроша или не?

Важна одлука цара Стефана Уроша да именује савладара 1365. године и тако прогласи Вукашина за краља оставила је снажан утисак на њихове савременике, а ту се пре свега мисли на рашку властелу и историјске изворе тог периода.¹⁷⁰ Данилов настављач саопштава следеће о односу цара и краља: *После овога прими царство његов син Урош, благоденствовавши дочека велику беду од своје властеле, и мало година царствова, и он се престави од свог живота, не учинивши ништа о напред реченој злоби... Царство његово један део узео кнез Лазар, а други део Вукашин, који дрзнувши се на краљевство, ништа се није бринуо о проклетству светог Саве. А грчке крајеве и градове узео Угљеша. И после овога, сакупивши се изиђоше у Македонију, и од Турака бише убијени, и тако скончаше.* Интересантно је да за разлику од извештаја Мавра Орбина, овде кнеза Лазара срећемо као непријатеља цара Стефана Уроша, док је Вукашин сам узео титулу краља. То јасно значи да је за Даниловог настављача краљ Вукашин био узурпатор.¹⁷¹

Ни старији родослови не признају законитост титуле браће Мрњавчевић већ нам говоре да је *Урош истински красна и наочита фигура, али млад смислом, претерано милостив и кротак... многе злобе претрпе од реченога Вукашина и Угљеше.* Такође се јављају подаци од присвајању титула краља и деспота од стране Мрњавчевића. Млађи летописи доносе нам чак и вести и томе да је краљ Вукашин подмукло убио цара Стефана Уроша.¹⁷² Међутим, треба се осврнути на то да ти извори, у овом случају *Копорињски родослов*, осим што за цара имају најлепше речи, за њега још кажу и да је *млад смислом.* Управо то можда нам указивати да цареve државничке способности ипак нису биле на завидном нивоу.¹⁷³

Патријарх Пајсије, писац житија последњег српског цара, још више је допринео стварању негативне слике о краљу Вукашину и деспоту Јовану Угљеши, док је цара његов животописац описао бираним речима. По овом житију, на једном од државних сабора краљ Вукашин сам је преузео власт и извршио поделу српске државе: он је узео

¹⁷⁰ ИСН I, 587. (Р. Михаљчић)

¹⁷¹ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 290.

¹⁷² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 190.

¹⁷³ П. Коматина, *Промене на српском престолу 1370–1371*, 151.

српске земље, брату Угљеши даде *Серез* и назва га кесарем, а трећи брат Гојко деспот добио је на управу Трново, тј. Трапезунт, како је навео патријарх Пајсије. И код њега се јавља тешка оптужба на рачун краља Вукашина, а то је да је он подмукло, помоћу својих слугу, убио свог савладара цара Стефана Уроша. Убрзо након тога уследила је битка са *Агаренима* или Турцима, у којој је краљ страдао. За патријарха Пајсија то је била казна краљу Вукашину за неправде које је починио цару Стефану Урошу, као и то што се не зна где је краљев гроб. Када се мало детаљније погледају подаци из овог житија, поред браће Вукашина и Угљеше јавља се и трећи брат Мрњавчевић, Гојко. Оно што је још необично јесте податак да је најмлађи брат Гојко носио достојанство деспота, док је Јован Угљеша био кесар. Ти подаци разликују се од оних убичајеним који се срећу у историјским изворима, боље речено углавном су неистинити.¹⁷⁴ Треба подсетити и да се Гојко Мрњавчевић, уз ово житије, јавља у још једном историјском извору, а у питању је *Краљевство Словена* Мавра Орбина.¹⁷⁵

Краља Вукашина и његовог брата деспота Јована Угљешу нису осудили само поменути историјски извори. И сами историчари водили су жестоке расправе о легалности њихових титула, као и о томе да ли је краљ убица цара Стефана Уроша или ипак није, да су се такви подаци нашли и у уџбеницима историје током друге половине XIX века. Историчари попут Пантелије Срећковића и Руса Владимира Качановског заступали су тврдње које се односе на то да су Мрњавчевићи били узурпатори и убице цара Стефана Уроша. Али, Иларион Руварац, који се сматра оснивачем критичке школе, почео је 1868. године да сумња у те податке. Десетак година касније повела се жестока дискусија, пошто су Пантелија Срећковић и Владимир Качановски стајали иза својих тврдњи, које су негирали Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић.¹⁷⁶

Срећковић у другом тому своје *Историје српског народа* пише да је у доба када су се српски великаши борили за што већу територију, конкретно 1362. године, Вукашин Мрњавчевић добио деспотско достојанство од цара, које је препустио брату Угљеши већ следеће године, када је он узео титулу краља и намерачио се на сам царски престо.¹⁷⁷ Пантелија Срећковић као узрок распадања царства није видео само краља Вукашина, већ и друге српске великаше, самозваног цара Симеона и кнеза Лазара. И овде се такође

¹⁷⁴ Пајсије Јањевац, *Житије цара Уроша*, Старе српске биографије, Београд 1968, 251–263.

¹⁷⁵ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 346.

¹⁷⁶ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 102.

¹⁷⁷ П. Срећковић, *Историја српског народа II, време краљевства и царства (1159–1367)*, Београд 1888, 767–768.

спомиње сукоб међу савладарима и битка на Косову из 1369. године, која се наводно одиграла близу Грачанице. Када је тешко поразио противнике, Панта Срећковић нам говори о томе како је следећи корак краља Вукашина био заробљавање цара Стефана Уроша и његово свргавање с власти. Цар је ропство проводио у дворцу Чепигово. По речима овог историчара, једног дана савладари кренули су у лов по шумама планине Шареник, која се називала у краљевској области у Македонији. Том приликом, у страху да не цар не побегне у Дубровник како су краља обавестили његови људи, Вукашин Мрњавчевић на превару је убио цара Стефана Уроша. Убиство је извршено гвозденим буздованом. Владара су тајно сахранили на Шаренику, а Пантелија Срећковић као датум његове смрти наводи 2. децембар 1367. године, а негде се наводи и 1368. Чак ни сам Срећковић како се испоставило није био сигуран о којој години се ради.¹⁷⁸

Све ове податке, које нам је изложио Пантелија Срећковић, детаљно су анализирали и на њих дали одговор Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић. Први проблем који је решен био је онај везан за начин и годину смрти последњег владара из династије Немањић. Љубомир Ковачевић годинама је водио прави рат са Пантелијом Срећковићем и на крају је доказао да краљ Вукашин није убица цара Стефана Уроша. У томе је Ковачевићу свакако помогао Иларион Руварац и његова расправа *Хронолошка питања о времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша*. Прва расправа везана за овај проблем коју је Ковачевић издао била је *Краљ Вукашин није убио цара Уроша*. Убрзо стигао је одговор Срећковића и Качановског, због чега је настала још једна Ковачевићева расправа која брани браћу Мрњавчевић, *И опет: Краљ Вукашин није убио цара Уроша*.¹⁷⁹ Међутим, овај мали рат Ковачевића и Срећковића упорно се настављао. Тачку на ову веома напорну дискусију ставио је Љубомир Ковачевић расправом *И по трећи пут: Краљ Вукашин није убио цара Уроша*. Упечатљив је сам крај расправе у којој се наглашава да је краљ Вукашин погинуо 26. септембра 1371, и да га је цар надживео јер се наводи да је он преминуо касније, 2. децембра исте године. Пошто је доказано да краљ Вукашин није одузео живот свом савладару, упорност Ковачевића се коначно исплатила.¹⁸⁰

Константин Јиречек у свом научном раду *Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани* потврдио је да је цар Стефан Урош живео дуже од браће Мрњавчевић.

---

¹⁷⁸ Исто, 774–789.

¹⁷⁹ Љ. Ковачевић, *И опет: Краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Београд 1884, 3.

¹⁸⁰ Љ. Ковачевић, *И по трећи пут: Краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Београд 1886, 24.

Током свог истраживачког рада у Дубровачком архиву, наишао је на важне податке. Две недеље после погибије краља Вукашина и деспота Јована Угљеше на Марици у септембру 1371. Године, у име цара у Дубровник је стигао калуђер Роман из Јерусалима, који је носио надимак Пркоса. Роман Пркоса у две рате примио је Стонски доходак за цара, прва рата му је исплаћена 15. октобра, а друга 3. новембра 1371. године.¹⁸¹

Константин Јиречек и Љубомир Ковачевић јесу разрешили све нејасноће везане за смрт цара Стефана Уроша, али нису нашли одговор на другу оптужбу против краља Вукашина: да ли је он узурпатор? Али, чувени византолог Георгије Острогорски ослободио нас је недоумица у вези законитости титула које су носила браћа Мрњавчевић. Пре свега, Острогорски је објаснио шта је значило бити *краљ* у Српском царству. По угледу на Византију, и у српској држави након проглашења царства краљ логично није био врховни владар, већ царев савладар. А савладара је могао прогласити искључиво сам цар. Ни достојанство деспота није се могло узурпирати, нити је ту титулу могао краљ да додељује, па се долази до истог закључка да и се и та титула може добити само од цара. Суштина је да се једино могла узурпирати врховна царска власт.

Дакле, Вукашин и Јован Угљеша Мрњавчевић постали су краљ, односно деспот вољом самог цара Стефана Уроша. А многи документи који су сведочили њиховим заједничким активностима, ковање заједничког новца и заједнички портрет у манастиру Псача јасно стављају до знања да је професор Острогорски у праву.

Једини узурпатор у Српском царству, према свему што је наведено, био је стриц цара Стефана Уроша, Симеон Немањић који се сам прогласио за цара, а не за краља.¹⁸²

И Мавро Орбин одбацује оптужбе да је краљ Вукашин узурпатор. Он наводи да је сам цар Вукашину доделио краљевску титулу. Али, оно због чега се овај извор међу истраживачима узима са великом резервом јесте то што у *Краљевству Словена* Орбин јасно истиче да је краљ Вукашин одговоран за цареву смрт. Упркос предању о убиству цара Стефана Уроша, као и још неким Мавровим грешкама које су раније поменуте,

---

¹⁸¹ К. Јиречек, *Српски цар Урош, Краљ Вукашин и Дубровчани*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 377.

¹⁸² Г. Острогорски, *Српска област после Душанове смрти*, 9–12.

Краљевство Словена ипак је вредно за историчаре, јер су коришћени неки изгубљени извори, а и добар део текста је веродостојан.¹⁸³

---

¹⁸³ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 106–107.

8. Краљ Вукашин и његова верна властела у Македонији

У средњем веку, властела је била један од најважнијих чинилаца српске државе. Посебно је то дошло до изражаја у доба цара Стефана Уроша, када је централна власт непрестано слабила, а велможе на њен рачун јачале. Велможе су биле она најкрупнија властела, заузимали су најважније положаје у држави, а у другој половини XIV века они су постали и *обласни господари* који су самостално управљали територијом коју су држали.¹⁸⁴ Оно због чега су велможе биле посебно важне за владара јесте војна снага коју су поседовали. Они су били у обавези да се у одређеном року одазову на позив владара и да се у пуној ратној опреми и са одређеним бројем војника појаве код свог господара, а те ратне припреме су сами финансирали. Због тога они су били ослобођени дажбина. Уз велможе који су господариле баштинама, били су обавезни да се на војни позив одазову и ситнији властелини, који су на тој територији живели.¹⁸⁵ Управо су та успешна војна освајања, све већа економска моћ и високи државнички положаји довели до јачања крупне српске властеле и довела до стварања самосталних области. Ипак, велможе ништа од тога не би оствариле да нису имале подршку своје ситније властеле, која их је на том путу подржавала. Од њихове поузданости зависило је колико ће област њиховог сизерена бити стабилна. Због тога, за своју одану службу потчињени властелини добијали су поседе, угледније титуле, економске повластице.¹⁸⁶ Она властела која се није хтела покорити велможама била је протера.¹⁸⁷

Свакако је и краљ Вукашин своје политичке успехе у великој мери дуговао и властели која му је била потчињена. Међу краљевим властелинима посебно место заузимао је Влатко Паскачић, господар жупе Славиште. Користећи смрт деспота Дејана и немоћ његових тада малолетних синова, он се проширио на Прешево које је било баштина породице Дејановић. Освојио је Врање и Иногоште. Подршка браће Мрњавчевић била му је ветар у леђа током тих освајања.¹⁸⁸ Познато је да је жупу Врање пре Паскачића држао жупан Маљушат Багаш у доба цара Стефана Душана. Иако је утростручио своју област, то није било довољно да он постане обласни господар.

¹⁸⁴ М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, Београд 2000, 29.

¹⁸⁵ А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 1995, 156–157.

¹⁸⁶ М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, 30.

¹⁸⁷ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 41.

¹⁸⁸ *ИСН I*, 584. (Р. Михаљчић)

Уместо тога, остао је веран цару Стефану Урошу, краљу Вукашину и деспоту Јовану Угљеша. За своју верну службу награђен је високим достојањством севастократора, док је његов син Угљеша постао кесар.¹⁸⁹ Титуле севастократора и кесара биле су дворска достојањства византијског порекла. Титулу севастократора носили су владареви најближи рођаци и зетови.¹⁹⁰

Сл. 11. Портрет породице Паскачић у манастиру Псача

Севастократор Влатко Паскачић иза себе оставио је задужбину манастир светог Николе у Псачи, што је већ споменуто у поглављу о савладарству цара и краља. Осим чувеног портрета цара Стефана Уроша и краља Вукашина као савладара, у Псачи на јужном зиду насликан је и ктитор манастира са породицом.¹⁹¹ Севастократор Влатко ковао је и новац на коме је стајао натпис *Влатко*, мада вероватно је тај новац кован пре 1365. године, тачније пре него што је понео ову угледну титулу.¹⁹² Међутим, после Маричке битке све се променило. Ове територије, које је тада држао севастократов син кесар Угљеша, заузела су или боље речено вратила браћа Јован и Константин Драгаш, синови деспота Дејана. Малолетни кесар није имао снаге да те територије одбрани.¹⁹³

¹⁸⁹ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 87–88.

¹⁹⁰ С. Новаковић, *Византијски чиновни и титуле у српским земљама XI–XIV века*, Београд 1908, 236.

¹⁹¹ С. Радојичић, *Портрети српских владара у средњем веку*, 60.

¹⁹² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 89.

¹⁹³ *ИСН II*, 21. (С. Ћирковић)

Сл. 12. Манастир светог Николе у Псачи

Значајан вазал краља Вукашина био је жупан Андрија Гропа. Потписао је из арбанашке породице чија баштина се од XIII века налазила северозападно од Охридског језера. О жупану Гропи мало се зна у периоду пре Маричке битке, а до тада је вероватно био покоран властелин краља Вукашина. После 1371. године и смрти браће Мрњавчевић, он се јавља као господар Охрида. Жупан Андрија био је у браку са кћерком епирског деспота Андрије II Мусакија, Кираном, што сведочи да је Гропа био моћан властелин. Има и података да су он и његов таст деспот Андрија II напали Костур, који је после слома краља Вукашина 1371. године држао тада већ краљ Марко. Жупан Андрија тим поступком окончао је вазалство породици Мрњавчевић.¹⁹⁴ Те податке даје нам Мусакијева хроника, која осим деспота и његовог зета Андрије Гропе спомиње и Балшу Балшића. Код Мавра Орбина као освајач Костура јавља се само Балша Балшић.¹⁹⁵ По Мусакијевој хроници, овај жупан држао је и Дебар, док је

¹⁹⁴ М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, 35.

¹⁹⁵ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 198–199.

економски јачао кујући сопствени новац. На једној новчаној врсти јавља се његово име без титуле, што би могло да значи да је та врста настала у ковници у Охриду, у време док је краљ Вукашин још увек био жив. Овај властелин спомиње се и у византијском адресару, који се називао *Ектесис неа*. Жупан Андрија Гропа био је и ктитор, пошто је изградио цркву светог Климента, односно Богородице Перивлепте. Интересантно је да је власт жупана Гропе признавао Остоја Рајаковић, иначе рођак краља Марка. Рајаковић је чак склопио и брак са кћерком овог жупана, а то јасно пише на његовом надгробном споменику. Иако су по Мусакијевој хроници краљ Марко и Остоја Рајаковић у лошим односима, ипак се то не може са сигурношћу тврдити. Суштина је да је после 1371. године жупан Андрија Гропа независан властелин.¹⁹⁶

Одан краљу Вукашину био је и Богдан Киризмић, трговац пореклом из Призрена.¹⁹⁷ У изворима познат је и као „Хиризма“, а први пут се среће 1361. године када је заједно са сином краља Вукашина Марком боравио у Дубровнику. Марко Мрњавчевић том приликом интервенисао је за Киризмића иако су трговачке активности призренским трговцима биле забрањене у том граду. Марко је Богдану издејствовао да измири своје дугове, али није смео да било шта извози или купује.¹⁹⁸ Богдан Киризмић посетио је Дубровник и 1368. године, када је краљ Вукашин већ увелико био савладац цара Стефана Уроша. Он се тада задужио код тројице дубровачких трговаца, а од једног је узео 3000 дуката и обавезао се да ће тај дуг вратити у року од једног до три месеца. Из овога се може закључити да је Киризмић био угледан трговац који је сарађивао и са Дубровчанима. Успешни трговачки послови вероватно су били велика препорука за овог Призренца да га краљ Вукашин именује за свог протовестијара. Управо са титулом протовестијара он се у дубровачким документима спомиње 10. јуна 1371. године, мада је на ту дужност сигурно ступио раније. Међутим, повод за настанак тог документа била је непријатност која је задесила дубровачке трговце у Призрену, је они су се жалили на протовестијара Киризмића и његове људе да овим трговцима праве велике проблеме. То је уједно и последњи пут да се Богдан Киризмић као протовестијар спомиње у изворима, пошто је ту титулу три године после погибије краља Вукашина на Марици 1371. године носио извесни Дабижив. Нестанак Киризмића из извора може се повезати и са освајањем Призрена од стране Ђурађа Балшића након Маричке битке. Што се тиче његових потомака, у

¹⁹⁶ М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, 35–36.

¹⁹⁷ Исто, 36.

¹⁹⁸ К. Јиречек, *Цар Урош, Краљ Вукашин и Дубровчани*, 361.

поменику манастира Богородице Љевишке налази се име једног монаха који се звао Никодим Киризми, који је могао бити сродник протовестијара краља Вукашина. Има оних који мисле да би то лако могао бити и Богданов отац Рајко.¹⁹⁹

Протосвестијар који је заменио Богдана Киризмића био је већ спомињани Дабижив. Он је као посланик краљице Јелене, удовице краља Вукашина посетио Дубровник 1374. године. Протовестијар Дабижив старао се о заоставштини краља Вукашина и као накнаду добио је 30 перпера. Уз протовестијара, на свом двору краљ Вукашин имао је и свог логотета. Иако се сам Дабижив спомиње и са овом титулом, ипак се ту пре свега мисли на Братослава. Творац краљеве повеље Дубровнику из априла 1370. године био је баш логотет Братослав. Ипак, о њему нема других података у историјским изворима.²⁰⁰

У време краља Вукашина као господар Полога у Македонији спомиње се један Гргур. Неки су сматрали да се ради о кесару Гргуру, чија задужбина је била манастир Богородице Захумске у близини Охрида. Ипак, ако се узме у обзир да су градови Охрид и Полог поприлично географски удаљени, може се закључити да је Полог држао неки други властелин са тим именом. Постоји мишљење да би то могао бити и Гргур Бранковић, рођени брат Вука Бранковића. Оно што јесте сигурно је да је тај Гргур био властелин потчињен краљу Вукашину јер се Полог налазио унутар краљеве области.²⁰¹

У служби Мрњавчевићима биле су и кефалије Грубадин и Милош. Према записима из XIV и XV века, кефалија Грубадин био је властелин Андријаша, другог сина краља Вукашина. Према једном запису, кефалија Грубадин обавестио је Андријаша о непослушности неких људи, а могуће је да се радило о војној посади утврђења у надлежности овог кефалије. У другом запису, кефалија Грубадин је обавестио да је преписао неку књигу у кули Заградској. Оно што се и даље не зна јесте место његове службе. Са друге стране, град у коме је титулу кефалије носио Милош, милосник из повеље Новаку Мрасоровићу из 1366. године, био је Прилеп. Не зна се шта се са њим даље дешавало после 1371. године, пошто је Прилеп постао центар области којом је управљао краљ Марко. А као писар при састављању повеље

---

¹⁹⁹ М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, 36–37.

²⁰⁰ Исто, 38–39.

²⁰¹ Исто, 38.

властелину Мрасоровићу спомиње се Косан. Могуће је да он у то време био логотет. Као кефалија у Битољу спомиње Оливер, а он је служио краљу Марку.²⁰²

Код цркве свете Недеље код Призрена, чији ктитор је била породица Мрњавчевић, налази се гроб монахиње Марине, чије је световно име било Струја. На њеном надгробном споменику монахиња је споменута као *сврстница челника Манка*. Датум тог натписа је 2. март 1371. године. Ови подаци јасно показују да је Манко био челник краља Вукашина, а можда је чак и он завршио свој живот у Маричкој бици.²⁰³

Новак Мрасоровић, коме су у повељи 1366. године дар манастиру Светог Пантелејмона потврдили краљ Вукашин и деспот Јован Угљеша, у почетку се у изворима јавља без икакве титуле. Али 1369. године у ктиторској композицији Богородичине цркве на острву Малом Граду на Преспанском језеру имамо кесара Новака, који је лако могао бити сам Новак Мрасоровић. Ако се то тврђење испостави да је тачно, онда је он по тој ктиторској композицији имао супругу кесарицу Кале и сина Амирала. Титулу кесара Новак је могао добити само од цара Стефана Уроша јер је само он имао право да то достојанство додели. Вероватно му је цар доделио титулу кесара периоду од 1366. до 1369. године. Један грчки натпис из 1368/69. године у потпуности доказује да је кесар Новак био лојалан властелин краља Вукашина. Занимљив је документ кнеза Лазара Хребелановића из 1380. године, којим је кнез потврдио *брата* Црепу Вукославићу власништво над селом Лешје, даје нам податак о старцу Атанасију Висимачу, чији надимак може указивати на витешко порекло, као и о Атанасију Мрасору. Овај други Атанасије лако је могао бити рођак Новака Мрасоровића.²⁰⁴

У овом поглављу већ је било речи о Остоји Рајаковићу, зету жупана Андрије Гропе и сроднику куће Мрњавчевић. Његов надгробни споменик, који се заједно са надгробном фреском налази у акросолију нартекса цркве Богородице Перивлепте, или у данашњој цркви светог Климента у Охриду, даје нам важне податке. Тако се сазнало да је он рођак краља Марка и зет жупана Гропе, као и да је живео до октобра 1379. године. Ипак, детаља о рођачким везама са породицом Мрњавчевић нема. На том споменику јавља се и термин *Угарчик*, због кога се закључило да је Остоја пореклом био из породице Угарчић из Невесиња и Љубомира, што значи да су Угарчићи били део део хумско-требињске властеле. Дубровачки документи Угарчиће спомињу као влашку

---

²⁰² Исто, 38–41.

²⁰³ Исто, 39.

²⁰⁴ Исто, 40–41.

породицу из Љубомира. Не зна се где се тачно налазила баштина овог властелина, али врло је вероватно да је била близу Охрида. Фреска, која се налази уз његов надгробни споменик, приказује нам властелина Остоју Рајачића током молитве Богородици Перивлепти. Одећа коју он носи је по византијском узору, мада се на њој види и утицај са запада, што може бити још један доказ да је Остоја пореклом био из Захумља. На фресци утисак оставља младолика фигура Остоје, а и начин сликарства карактеристичан је за потрете нове властеле. Захваљујући сродству са краљем Марком и томе што је био супруг кћерке жупана Андрија Гропе, Остоја Рајачић био је део најугледније охридске властеле. Остоја је оставио траг и у народном предању, а у гусларским песмама носи име Гркчић.²⁰⁵

Сл. 13. Црква Богородице Перивлепте (данас црква светог Климента) у Охриду

Орбиново *Краљество Словена*, за разлику од других историјских извора, међу властелине краља Вукашина убраја и Николу Хрсојевића. По легенди, о којој нам Орбин пише, после битке на Марици краља Вукашина је убио управо Никола Хрсојевић, његов паж. Наводно се Хрсојевићу допала огрлица коју је краљ Вукашин носио око врата, па је искористио тренутак краљеве непажње и убио га док је пио воду из реке. Као место убиства наведено је село Караманли, које се налазило у близини

---

²⁰⁵ Исто, 41–43.

Черномена. Али, ни данас није разјашњено да ли је Никола Хрсојевић уопште постојао. А легенду о убиству краља Вукашина Орбин је преузео од усменог извора. Такође, и даље се нагађа због чега је настала једна оваква прича о смрти краља Вукашина, да ли зато се сматрало да је краљ обичан „узурпатор“ а огрлица је представљала владарско обележје, па је на тај начин он кажњен за „узурпацију“. А можда је оваква смрт виђена и као последица похлепе осталих обласних господара. Једино је сигурно да о пажу Николи Хрсојевићу других података нема.²⁰⁶

---

²⁰⁶ Исто, 40.

9. Битка на Марици и њене последице

Битка на Марици, која се догодила 26. септембра 1371. године, променила је доста тога на Балканском полуострву. Ипак, о току саме битке историјски извори нам не говоре много. Чини се да савременици овог боја нису били свесни његовог значаја док се нису суочили са суровим последицама. Најпознатији извор о Маричкој бици јесте запис њеног савременика старца Исаије, али и он ипак много више пише о последицама. Пошто се први суочио са турском војском, покушаји деспота Јована Угљеше да склопи савез са Византијским и Бугарском нису уродили плодом. Користи није било ни од рашке властеле која је у браћи Мрњавчевић видела непријатеље због наводне узурпације краља Вукашина. Иако су после Угарске краљ Вукашин и деспот Јован Угљеша располагали највећом војном снагом на Балкану, испоставило се да су Османлије биле јачи противник него што се очекивало.²⁰⁷

9. 1. Порекло и успон Османлија до 1371. године

За оснивача и првог султана Османлијске државе сматра се Осман, по коме је читава династија и добила име. Његов најзначајнији подухват била је битка код Бафеона 1302. године.²⁰⁸ Али, прави успон ове државе почиње после смрти Османа и доласком султана Орхана на власт 1323. или 1324. године, који је био један од шесторице Османових синова. Први велики успех султана Орхана било је освајање Бурсе, а тај се предао Османлијама 6. априла 1326. године. Лопадиион под османлијску власт долази годину дана касније. Са византијским царем Андроником III султан је одмерио снаге у бици код Пелеканона 1329. године. Ту је султан Орхан остварио још један велики успех, цар је битку завршио рањен, а ромејска војска је побегла до

---

²⁰⁷ Р. Михаљчић, *Маричка и Косовска битка, почетак краја српско-византијског супарништва*, у: *Прошлост и народно сећање*, Београд 1995, 18–21.

²⁰⁸ Р. Мантран (ур), *Историја Османског царства*, Београд 2002, 13.

Ускудара. Али, турска освајања на рачун Византијског царства тек су почела. После предаје веома важног града Никеје 2. марта 1331, Турци су почели и са опсадом Никомедије. Та опсада је на крају резултирала миром у августу 1333. године, а византијски цар морао је да се обавезе да ће Османлијама плаћати 12 000 перпера за територију између Цариграда и Никомедије. Ипак, већ 1337. године то примирје је прекинуто и Никомедија је постала још један град под османлијском влашћу. Још пре освајања Никомедије, Османлије су решиле још један велики проблем који им је правио емират Кареси. Тај емират припојен је османлијској територији 1334 или 1335. године, па су тако Турци стигли до јужне обале Дарданела. Њихов прелазак у Европу више није био недостижан циљ, већ само питање времена. То је Османлијама у великој мери омогућио византијски цар Јован VI Кантакузин. Њему је султан Орхан помогао да своји скоро све градове на обали Црног мора, сем Созопоља. Свој савез султан Орхан и Кантакузин учврстили су тако што се Кантакузинова кћерка, византијска прицеза Теодора удала за Орхана, а уприличена је у велика свадба у јуну 1346. године. Међутим, упркос свему томе цар и султан знали су да се нађу и на супротним странама, а то се десило када су се на Босфору сукобили Млечани, које је подржавала Византија, и Ђеновљани који су уз себе имали султана Орхана.²⁰⁹

За разлику од Османлија које су стрпљиво корачале ка коначном преласку у Европу, Византија се суочавала са унутрашњим сукобима. То су Турци максимално користили. Када је цар Јован V покушао да из Једрена потисне Матију Кантакузина, сина Јована Кантакузина, дошло је до чувене битке код Дидимотике 1352. године. Цар Јован V успео је да склопи споразум са Млетачком републиком, који му је гарантовао позајмицу од 20 000 дуката. Помоћ је добио и од Срба и Бугара.²¹⁰ Противник младог цара Јована V у грађанском рату, Јован Кантакузин, ослонио се на помоћ много бројнијих Турака што му је и донело победу у тој бици. Најтеже губитке претрпела је српска коњица, коју је храбро водио казнац Бориловић, док су Бугари успели да се повуку у саму тврђаву Дидимотику. Али, за Византинце исход битке није променио ништа пошто је грађански рат настављен.²¹¹

Осим што је политичка ситуација у Византијском царству била крајње нестабилна, ова држава суочила се и са другим невољама попут природних непогода. Ноћу, између

---

²⁰⁹ Исто, 19–24.

²¹⁰ Исто, 24.

²¹¹ *ИСН I*, 553. (С. Ђирковић–Р. Михаљчић)

1. и 2. марта 1354. године, близу Галипоља у Тракији забележен је јак земљотрес који су пратили олуја и кедена киша. Баш у то време, близу Галипоља налазио се најстарији син султана Орхана, принц Сулејман. Овај принц залагао се за прелазак Османлија у Европу, и управо је он и добио прилику да то оствари. Тако је принц Сулејман освојио Галипоље и неколико мањих утврђења, све је то значило је да су се Турци учврстили у Европи. Пад Галипоља био је само увод у проблеме са којима ће се хришћански свет на Балкану тек суочити. О овом догађају имамо вести и у српским летописима, у којима пише следеће: *Преидоше Турци преко мора на Калипоље, и почеше примати српску земљу.*²¹²

Ипак, грађански рат у Византији завршен је 1355. године уласком цара Јована V у престоницу Цариград, док је поражени Јован Кантакузин морао је да повуче. После повлачења, Кантакузин се и замонашио. Следеће године, султан Орхан имао је великих разлога за бригу јер су му гусари из Фокеје отели сина Халила. Препрека да се принц Халил ослободи била је јако висока цена откупа коју су гусари тражили султану. Султан Орхан није имао избора, па је затражио помоћ од цара Јована V, на шта је он до Турака захтевао да престану да помажу Матији Кантакузину. Византијски цар је ово видео као прилику да поправи однос са Османлијама, што је покушавао још током грађанског рата. Такође, започети су и преговори између цара Јована V и султана Орхана око брака османлијског прица Халила и царево кћерке. Када је откуп најзад плаћен, принц Халил отпутовао је у Цариград где је прослављена његова веридба са византијском принцезом. Али, још пре ослобађања принца Халила, султан Орхан суочио се са великим губитком због смрти принца Сулејмана, свог омиљеног сина и освајача Галипоља. Несрећни принц пао је са коња и тако погинуо 1356. или 1357. године. Ни султан Орхан није још дуго живео. Преминуо је у марту 1362. године, а сахрањен је у једном византијском манастиру који је претворен у маузолеј.²¹³

Султана Орхана наследио је син Мурат I (1362–1389). Код Османлија, престо није нужно наслеђивао најстарији принц већ онај најспособнији. Зато је још пре очеве смрти султан Мурат морао да војску и Царску ризницу стави под своју контролу, као и да стекне подршку улема и турских великаша. А могуће је и да је будући султан морао пре преузимања султаната да се за то право избори против своје браће Халила и Ибрахима. На почетку своје владавине, султан Мурат I прво је морао да се позабави ситуацијом у

²¹² Р. Радић, *Страх у позној Византији 1180–1453*, Београд 2014, 240–241.

²¹³ Р. Мантран (ур), *Историја османског царства*, 25–26.

Анадолији и ту учврсти своју власт 1365. године. После 1365. године, нови султан се вратио освајањима у Европи. Под вођством Лала Шахин-паше и вођа као што су били Евренос-бег и Хаци Илбеги, Турци су заузели Дидимотику 1361. године, а својим освајањима територије на путу од Једрена ка Цариграду полако су се приближавали византијској престоници. Једрене је под турску власт пало већ 1362. године. Ипак, ширење османлијске територије морало је изазвати страх и реакцију хришћанске Европе. Угарски краљ Лудовик желео је да се протерају Османлије са Балканског полуострва, поготово после посете цара Јована V Будиму. Међутим, пошто је ушао у сукоб са Бугарском краљ Лудовик није могао да уради много тога, а на све то Бугари су у Видину задржали византијског цара. Млетачка флота на чијем челу је био Амадео Савојски ипак је успела да направи подвиг и од Турака преотме Галипоље 23. августа 1366. године. Овај неуспех је Османлије привремено удаљио из Европе. Скоро десет година султан Мурат зависио је од Византије, Ђеновљана и Млечана. Такође, Византинци су успели да око 1366. године под своју контролу ставе и Једрене и тако су Турци дошли у незавидан положај. Али, битка на Марици 1371. године била је једна од пресудних и за турско ширење на Балкану.²¹⁴

Турци су били скроз другачији тип освајача са којим су се балкански Хришћани сусрели до тада. Османлије су били пореклом са другог континента, имали су потпуно другачију државну и војну организацију. А оно што их је нарочито издвајало јесте другачија вероисповест, Ислам. Темелј османлијске државе био је свети рат који су називали *газа*. Циљ светог рата био је ширење ислама и потчињавање *неверника*, односно припадника других вера. Са друге стране, Ислам је допуштао Јеврејима и Хришћанима да исповедају своју веру, наравно ако плаћају *харач*. Ипак, Османлије су покушавале на све начине да убеди *невернике* да узму њихову веру.²¹⁵

Турска пустошења и освајања оставила су много последица. Једна од њих јесте *страх*, који се дубоко урезао у свест покорених народа. *Страх измаиљџански*, како се наводи у историјским изворима, заправо је представљао тактику застрашивања којом су се Османлије добро служиле. Данас то можемо назвати и „психолошким ратом“.²¹⁶ Тај страх међу хришћанским народом нарочито је био присутан после 1389. године и

---

²¹⁴ Исто, 38–41.

²¹⁵ Х. Иналчик, *Османско царство: класично доба (1300–1600)*, Београд 2003, 9–11.

²¹⁶ М. Шуица, *Приповети о српско–турским окршајима и „страх од Турака“ 1386. године*, ИЧ LIII (2006) 94.

Косовске битке, јер су српске земље биле изложене још већим променама које су Османлије донеле са собом. Притисак Турака вребао је са свих страна.²¹⁷

9. 2. Битка на Марици

Те 1371. године државама на Балканском полуострву постало је јасно да су Османлије велика велика опасност. Чак три царства, Српско, Бугарско и Византија, стрепела су од ове нове силе. Једини који су скупили храброст да им се супротставе били су краљ Вукашин и деспот Јован Угљеша. Снаге Османлија највише је био свестан деспот Јован Угљеша, јер је његова Серска област била прва на удару освајача из Азије. У почетку, деспот је успешно сузбијао турске нападе, али то су више били само пљачкашки походи. Овога пута, ситуација је била другачија јер Османлије нису дошле да пљачкају већ да освајају. Зато је циљ браћа Мрњавчевић био јасан, а то је било протеривање Турака са Балкана. Били су свесни да је победа у сукобу на граници привремена и да су Турци након тога могли још јаче да запрете.²¹⁸

Краљ Вукашин и деспот Јован Угљеша кренули су ка османлијској престоници Једрене. План је био да изненаде Турке на њиховој територији.²¹⁹ Пут Једрена кренули су сами, без ичије помоћи. Српски обласни господари били су заузети међусобним борбама, а дефинитивно је изостала и подршка Византије и Бугарске.²²⁰ Али, уместо да Мрњавчевићи изненаде Османлије, Османлије су изненадиле њих. Битка се догодила 26. септембра 1371. године у близини Черномена на реци Марици. О самом току битке података готово и да нема, али оно што јесте сигурно су пораз и погибија краља Вукашина и деспота Јована Угљеше. За Турке, победа на Марици била је највећа пре освајања Цариграда 1453. године, а она им је отворила пут ка унутрашњости Балканског полуострва. Што се Српског царства и других балканских држава тиче,

---

²¹⁷ Ј. Калић, „*Страх турски*“ после Косова, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389/1989, Београд 1989, 186.

²¹⁸ *ИСН I*, 599. (Р. Михаљчић)

²¹⁹ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 183.

²²⁰ Р. Михаљчић, *Маричка и Косовска битка, почетак краја српско-византијског супарништва*, 21.

смрт браће Мрњавчевић био је за њих огроман губитак ког ће много касније Хришћани на Балкану постати свесни.²²¹

Ипак, постоје нагађања на који начин су Мрњавчевићи доживели пораз. Једна од претпоставки јесте да су се они улогорили у месту Черноменски луг, који се налазио близу Једрена. Сматрајући да располажу моћним снагама и да су довољно далеко од непријатеља, краљ Вукашин и деспот Јован Угљеша превише су се опустили. Међутим, користећи то што српске снаге нису поставиле ноћну стражу, војсковођа Лала Шахин донео је одлуку да изведе изненадни напад, док су браћа Мрњавчевићи мислили да Шахин чека појачање из Мале Азије. Иако је бројност била на страни Срба, они су располагали са око 60 000 војника по неким записима, што је нереалан број, а Османлије само са 15 000, захваљујући лукавству Турци су однели велику победу и стекли сигурне позиције на Балкану.²²²

Једини историјски извор везан за Маричку битку на који се можемо ослонити јесте запис монаха Исаије. О овом боју забележено је следеће: *...сврших пак ту (књигу) у најгоре од свих времена, када Бог испуни гњевом хришћане западних страна и подиже се деспот Угљеша, и сва српска и грчка војска и свога брата Вукашина и многих других велможа. Негде око 60 тисућа изабране војске, и пођоше у Македонију на изгнање Турака, нерасуђујући да се гневу божјијем нико не може супротставити. Јер њих не изгнаше већ сами од њих убијени бише, и тамо њихове кости падоше и несахрањени остадоше... Толика невоља и љуто зло изли се на све градове и крајеве западне, како никад нису уши слушале ни очи виделе. И после убиства овога храброг мужа деспота Угљеше расуше се Измаиљћани и полетеше по свој земљи као птице по ваздуху, и једне од хришћана мачем кољаху друге одвођаху у ропство а оне што су остали спали превремена смрт. Оне који и од смрти осташе, глад помори, јер наста таква глад у свим странама каква није била у свим страна од створања света...*²²³

Старац Исаија овај потпуни слом Мрњавчевића на Марици видео је као *гнев Божији*, и тај гнев односио се на све *Хришћане западних страна* или на цео западни део Балкана, а не само на Србе или на краља Вукашина и деспота Јована Угљешу.²²⁴

²²¹ ИСН I, 599–600. (Р. Михаљчић)

²²² Н. Стијеповић, *Српска феудална војска са кратким прегледом војне историје*, Београд 1954, 129–130.

²²³ С. Ћирковић (пр), *Средњовековна српска држава –изабрани извори*, Школска књига, Загреб 1959, 112.

²²⁴ С. Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд 1893, 169.

Осим како је текла битка, не зна се ни где је гроб краља Вукашина и деспота Јована Угљеше. Иако нам Мавро Орбин даје податке о могућем месту где почивају, тела им никада нису пронађена тако да оно што је писао Мавро Орбин на ту тему ипак не треба узимати озбиљно.²²⁵

И турски извори оставили су нам податке о бици на реци Марици. По Нешрију, султану Мурату I јављено је да су Срби планирали напад на Једрене. Идрис Бидлиси даје нам вести да је деспот Јован Угљеша склопио договор са другим *неверничким* владарима да нападну Једрене, поразе Муслимане и протерају их са све Лала Шахин-пашом изван Европе. Слично сведочанство оставио нам је Сеад-Един по коме је деспот Јован Угљеша склопио савез са владарима Угарске, Босне и Влашке такође са циљем да се Турци протерају са Балкана. Суштина података ових турских историјских извора је иста, а то је да су Хришћани желели да Балканско полуострво очисте од Османлија.

Што се тиче учесника битке са српске стране, Нешри нам пише само да су у бици учествовали *неверни Срби*. Идрис Бидлиси споменуо је *краљеве неверничке* предвођене деспотом Јованом Угљешом, а набројао је и војводе и властелу из Влашке, Босне и Угарске.

Када се говори подацима о Маричкој бици које срећемо код византијског историчара Лаоника Халконкондила, он нам као учеснике овог боја против Турака спомиње само краља Вукашина и деспота Јована Угљешу. Старац Исаија нам о томе каже нешто слично, а ту се мисли само на војску краља Вукашина и његовог брата, као и на њихову српску и грчку властелу.²²⁶

9. 3. Последице битке на Марици

Последице битке на Марици прво је осетила Серска област. Али уместо победника Турака, Византинци су били ти који су спремно дочекали погибију деспота Јована Угљеше и у новембру 1371. године и поново загосподарили не само Сером, већ и полуострвом Халкидики и територијом између река Струме и Месте. За Ромеје то је

---

²²⁵ Л. Мирковић, *Мрњавчевићи*, 21.

²²⁶ С. Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века*, 169–170.

значило да су ове области враћене под закониту византијску власт.²²⁷ Освајање Сера била је заслуга солунског деспота, а будућег византијског цара Манојла II (1391–1425).²²⁸

Ти успеси нису много помогли Византијском царству. Покушај да зауставе турске нападе, тако што су одузели половину поседа сваком од манастира да би их као проније поделили војсци, није донео резултате Ромејима. Пошто дефинитивно више нису могли да се одупру Османлијама, Византинци су пристали да им се потчине као вазали. И Бугарско царство учинило је исто. Основне вазалне обавезе биле су плаћање годишњег данка и слање војне помоћи султану. Већ 1373. године забележено је да је византијски цар Јован V пратио султана Мурата I током похода Османлија у Малој Азији.²²⁹

Српско царство након Маричке битке бројало је своје последње дане. Обнова државе под Мрњавчевићима њиховим поразом је прекинута, а тако је спречено да ова породица постане нова владајућа династија.²³⁰ Цар Стефан Урош био је скроз изван ових догађаја. Али, иако су многи тврдили другачије, цар је успео бар да на кратко дуже поживи од свог савладара и противника краља Вукашина. Преминуо је 2. или 4. децембра 1371. године. Његова смрт званично је значила и крај светородне династије Немањић. Може се рећи да су га једино Дубровчани у потпуности испоштовали пошто су му, додуше нередовно, до краја живота исплаћивали Светодмитарски доходак.²³¹

Ипак, српска држава није остала без законитог владара. Нови краљ Марко (1371–1395) крунисан је после смрти оца. Крунисање је обављено у Марковом манастиру брзо после погибије браће Мрњавчевић. Тако је на законит начин цар Стефан Урош добио новог савладара. А после смрти цара, краљ Марко био је наследник престола. Српска држава више није била царство већ краљевство, пре свега због издвајања Епира и Тесалије 1359. године на челу са самозваним царем Симеоном. Али, српска властела није признавала Марка за легитимног владара. Пошто краљ Марко није био довољно снажан да се супротстави грабежу области Мрњавчевића који је уследио, он је такође

---

²²⁷ Б. Ферјанчић, *Византијски и српски Сер у XIV столећу*, Београд 1994, 113–114.

²²⁸ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 184.

²²⁹ Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1969, 502–503.

²³⁰ *ИСН I*, 601. (Р. Михаљчић)

²³¹ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 187–188.

постао вазал Османлијама. Не зна се када се то догодило. Средиште српских земаља помера се ка северу.²³²

Занимљиво је да краљ Марко није био једини са том титулом после пада Српског царства. Твртко Котроманић се крунисао за краља у манастиру Милешева на Митровдан 26. октобра 1377. године. Он је био *по милости Божијој краљ Србљем, Босни и Поморју и Западним странама*. Краљ Твртко узео је и име Стефан, позивајући се на сродство са династијом Немањић због чега је себе сматрао њиховим наследником.²³³ Титула краља коју је носио Твртко I Котроманић често се назива *сугуби* или *двоструки венац*, зато што се она односила на две државе, босанску и српску.²³⁴ Попут Немањића, и краљ Твртко издао је повељу Дубровчанима 1378. године. Дубровчанима су потврђене повластице у трговини, док је краљ преузео на себе обавезе и права према граду Дубровнику које су српски владари пре њега, а ту се мислило и на исплаћивање Стонског дохотка.²³⁵

---

²³² ИСН I, 602. (Р. Михаљчић)

²³³ С. Ћирковић, *Историја средњовековне Босанске државе*, Београд 1964, 137.

²³⁴ С. Ћирковић, *Сугуби венац. Прилог историји краљевства у Босни*, Зборник ФФ у Београду 8–1 (1964) 343.

²³⁵ Д. Јечменица, *Повеља краља Стефана Твртка I Дубровнику*, ССА 14 (2015) 115.

10. Српске земље после Маричке битке и потомци краља

Вукашина

10. 1. Српске земље после Маричке битке

Велике промене десиле су се у српским земљама после битке на Марици и смрти последњег српског цара Стефана Уроша. Краљ Марко, који је био законити наследник српског престола, није успео да настави путем свог оца краља Вукашина и стрица деспота Јована Угљеше. Нико му није ни признавао титулу краља. Српски великаши искористили су слом куће Мрњавчевић и буквално раскомадали њихову област.²³⁶

Браћа Јован и Константин Драгаш, синови деспота Дејана, формирали су своју област на великом делу територије Мрњавчевића. Они су прво успели да поврате своју баштину, али и да освоје нове области. Драгаши су потиснули малолетног кесара Угљешу, сина севастократора Влатка Паскачића, као што је својевремено Паскачић потиснуо њих. Завладали су жупама Врање, Прешево, Славиште и Иногоште. Својој области придружили су поседе деспота Јована Оливера. Дакле, област браће Драгаш простирала се око доњег тока Црне реке, односно са десне стране реке Вардара. Источна граница је скоро иста као ранија српско-бугарска граница, а на југу граничили су се са византијском територијом којом је управљао солунски деспот Манојло. Попут краља Марка, и Јован и Константин Драгаш признали су врховну турску власт. Вазали су постали највероватније после формирања њихове области, али не зна се тачно када. Браћа су заједно управљала својом територијом. Главни центри њихове области били су градови Срумица и Штип. Заједно су издавали и повеље, мада је старији брат чешће потписивао документа. Од 1373. године старији Јован спомиње се као деспот. Деспот Јован сигурно је ово достојанство добио цара Стефана Уроша, јер су Драгаши били блиски рођаци светородне династије Немањић. Наиме, зна се да је њихова мајка Теодора, која је постала монахиња Евдокија, била је рођена сестра цара Стефана Душана. Млађи брат деспота Јована, Константин, потписивао се скромно, као *господин*. Кћерка господина Константина, Јелена, била је супруга супруга византијског цара

---

²³⁶ ИСН II, 23. (С. Ћирковић)

Манојла II и мајка последња два ромејска цара Јована VIII и Константина XI, који се по мајци називао Драгаш. Ковали су свој новац. Њихова област била је посебно важна јер је кроз њу пролазио пут који је повезивао Солун и Ново Брдо.²³⁷ Један од познатијих докумената породице Драгаш јесте повеља „царице Јевдокије“ и њеног сина господина Константина, која је издата у периоду од 1. септембра 1378. до 31. августа 1379. године. Том исправом баштинску цркву манастира Архиљевица поклањају манастиру Хиландару.²³⁸

Осим браће Драгаш, и друге велможе су се прошириле на рачун Мрњавчевића. Велика борба за Призрен вођена је између жупана Николе Алтомановића и Балшића, који је на крају 1372. године освојио Ђурађ Балшић. Некадашњи властелин краља Вукашина жупан Андрија Гропа осамосталио се. И град Костур је био изгубљен за наследнике краља Вукашина. И Вук Бранковић умео је да искористи повољан тренутак, па се већ од 1377. године јавља у изворима као господар Скопља. Област синова краља Вукашина била је значајно сужена на западну Македонију, а простирала се између Охрида на западу до Црне реке и Вардара на истоку, а северна граница били су Скопље и Шар-планина. Једини већи град који је краљ Марко задржао био је Прилеп.²³⁹ Северно од Прилепа, на врху једне високе стене налази се чувени Марков град, утврђење познато као и *Маркови кули*.²⁴⁰

После 1371. године почеле су борбе и међу рашком властелом. Жупан Никола Алтомановић те године успео је поново да заузме Рудник и Звечан, стратешки веома важно утврђење на Косову. Под његовом влашћу нашле су се и жупе Требиње, Конавли и Драчевица. Област коју је некада држао стриц жупана Николе, кнез Војислав Војиновић, била је обновљена и као раније простирала се од Рудника до Јадранског мора, а Никола Алтомановић постао је најмоћнији обласни господар. Алтомановићу су тако припали Светодмитарски доходак и кумерк солски. Он је држао највећи део *српских земаља* после смрти цара Стефана Уроша, али од Хума никако није одустајао. Био је спреман да зарати са Дубровником, па чак и са Босном не би ли остварио тај циљ. Али, надмоћ Алтомановића није дуго потрајала, пошто је већ 1372. године ступио у савез са Млетачком републиком и Балшићима, који је био уперен осим против

---

²³⁷ Исто, 21–23.

²³⁸ П. Драгичевић, *Повеља „царице“ Јевдокије и њеног сина Константина о даривању Хиландару њихове баштинске цркве у Архиљевици*, ССА 10 (2011) 87.

²³⁹ ИСН II, 24. (С. Ђирковић)

²⁴⁰ А. Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950, 191.

Угарске и на Котор и Драч.²⁴¹ Пре свега, Млетачка република била је у сукобу са Угарском јер је желела да поврати територије на источној јадранској обали где су нашли и своје савезнике. Ђурађу Балшићу понудили су Котор и Драч, а жупану Николи Алтомановићу Стонски рат, односно Пељешац који је жупан толико желео. Договор је био да млетачка флота са мора опседне Дубровник, који је био под угарском влашћу, а Балшићи и Алтомановић требало је да опколе град са копна. Иако су раније били на различитим странама, коалиција бана Твртка Котроманића и кнеза Лазара која је била уперена баш против Алтомановића и Балшића, па су се морали удружити да би се одбранили. О савезу српских великаша са Млечима био је писмом Дубровчана обавештен и угарски краљ Лудовик 16. маја 1373. године.²⁴²

Било је јасно да ће агресивна и непромишљена политика жупана Николе Алтомановића једном морати да буде кажњена. Угарски краљ ступио је у контакт са непријатељима Алтомановића, кнезом Лазаром и баном Твртком. Кнез Лазар чак је постао угарски вазал. Њих двојица једва су дочекали да се коначно обрачунају са Алтомановићем, још су од Угарске добили и помоћ.²⁴³ Мавро Орбин писао је и о коначном слому жупана Николе. По Орбину, прво је жупан покушао да убије кнеза Лазара, због чега се кнез обратио самом угарском краљу. Угарски краљ послао је војску под вођством Николе Горјанског да ухвати Алтомановића кога је издао његов властелин Обрад Зорка, а нису га примили ни у Требињу и Конавлима. На крају, жупан се вратио у свој град Ужице, где га је опсео кнез Лазар. После велике борбе жупан је ухваћен и чувала га је властела на челу са Лазаром Мусићем, који је Алтомановића ослепео уз прећутни пристанак његовог ујака кнеза Лазара. Орбин нам пише да је Алтомановић преминуо већ 1374. године.²⁴⁴ Али, постоје и подаци према којима је жупан Никола Алтомановић живео много дуже, чак до 1395. године и да је чак био у пословним односима са Дубровчанима.²⁴⁵

После коначног пада жупана Николе, настао је грабеж и за матичне српске земље. Кнез Лазар и бан Твртко најбоље су прошли. Кнезу Лазару припале су северне и источне Алтомановићеве области, док је бан Твртко заузео горњи ток реке Дрине. Али када су у питању жупе Требиње, Конавли и Драчевица, Балшићи били су бржи од

---

²⁴¹ *ИСН II*, 25. (С. Ћирковић)

²⁴² М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 19–20.

²⁴³ *ИСН II*, 26. (С. Ћирковић)

²⁴⁴ М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 25–26.

²⁴⁵ Исто, 30.

босанског бана и запосели их. Вероватно је под њиховом влашћу било Сланско приморје. Ово је заиста био златно доба породице Балшић пошто су загосподарили и Бератом, Валоном и Химаром у Албанији када се Балша II оженио Комнином, кћерком деспота Јована Комнина Асена. Још раније је споменуто да су држали и веома важан град Призрен.²⁴⁶

10. 2. Потомци краља Вукашина после 1371. године

Ограничени на своју малу област у западној Македонији, синови краља Вукашина нису имали никаквог утицаја на догађаје у српским земљама после 1371. године. Осим законитог, али међу властелом непризнатог краља Марка који је прихватио врховну власт султана, као обласни господар у западној Македонији спомиње се други син краља Вукашина Андрејаш.²⁴⁷

У почетку, односи између краља Марка и његовог млађег брата Андрејаша били добри. Краљ Марко управљао је делом области са центром у Прилепу, док је Андрејаш држао преостали део западне Македоније. Власт са краљем Марком делила је и његова мајка, краљица Јелена. Краљ Марко и Андрејаш чак су се договорили о замени села 1388. или 1389. године. Али, од 1393/94. и састанка султана Бајазита I са његовим вазалима, ситуација се изгледа променила, па је веома вероватно да су се браћа сукобила. Уз то могуће је да је дошло и до побуне у једној тврђави у Андријашевој области, о чему је Андријаша обавестио његов кефалија Грубадин. Због тога, он креће пут Угарске.²⁴⁸ На споменути сабор у Серу султанови вазали дошли су на поклоњење сизерену и да би му предали годишњи данак. Византијски цар Манојло II, који нам је оставио сведочанство о вазалима султана који су дошли у Сер, међу учесницима тог састанка не спомиње краља Марка и Андрејаша. Али, сасвим је логично да су и они били присутни.²⁴⁹ У Угарску Андрејаш је отпутовао преко Дубровника јер се зна да је средином 1394. године са братом Дмитријем боравао у том граду. Они су од Дубровчана тражили део поклада њиховог оца краља Вукашина, који им је припадао по закону. Из

---

²⁴⁶ ИСН II, 26. (С. Ћирковић)

²⁴⁷ Исто, 24.

²⁴⁸ А. Фостиков, *О Дмитру Краљевићу*, ИЧ XLIX (2002) 51–52.

²⁴⁹ М. Шуица, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, ЗРВИ XLV (2008) 261.

дубровачких докумената може се закључити да им 27. јула те године новац још није био исплаћен јер су још увек били у Дубровнику, али до 10. августа то је решено. После тога, они одлазе у Угарску, али Андрејаш се више не јавља у изворима јер је вероватно преминуо. Године 1399. Дмитар је поново посетио Дубровник, али сам. Он је тражио и део поклада који је припадао његовом брату, краљу Марку.²⁵⁰

Краљ Марко свој живот завршио је као турски вазал. Пошто је једна од обавеза према турском султану била и одлазак у походе Османлија, краљ Марко је тако пратио султана Бајазита који је кренуо у поход против угарског краља Жигмунда (1387–1437) и влашког војводе Мирче 1395. године.²⁵¹ Уз њега, као турски вазали у том сукобу султана и влашког војводе учествовали су кнез Стефан Лазаревић и господин Константин Драгаш. Наводно, пред битку је краљ Марко је рекао свом сапатнику Константину: „Молим Бога да помогне Хришћанима, па макар ја први погинуо у овом рату.“ Не зна се да ли су те речи истините, али битка на Ровинама 17. маја 1395. године јесте била и последња за краља Марка. Он и господин Константин Драгаш изгубили су животе, а Турци на челу са султаном Бајазитом доживели су пораз. Према турским изворима, место њихове смрти била је река Арђеш. Али, тачна локација ове битке још увек није откривена, тако да се не зна ни где је место њихове погибије.²⁵² У бици на Ровинама показало се да и јака турска војска није непобедива, па је страх од Османлија колико–толико ублажен.²⁵³

Познато је да су се након посете Дубровнику 1394. године, Андрејаш и Дмитар Мрњавчевић упутили у Угарску, и тамо ступили у службу краљу Жигмунду. Вероватно су и они били учесници битке на Ровинама следеће године, али на угарској страни. Није немогуће да је ни Андрејаш погинуо тада као и његов брат, краљ Марко. Име Дмитра, трећег сина краља Вукашина, први пут се у документима спомиње 10. августа 1380, у вези поништавања једне одлуке везане за угарски трибут. После 1395. године, Дмитар је постао једини наследник поклада краља Вукашина који је од Дубровчана тражио исплату очеве заоставштине који је припадао његовом брату Марку 1399. године, као што је раније споменуто. После су га одвезли лађом до Сења, који је био економски излаз Угарске на море. Дмитар је у Дубровнику поново боравио 1400. године. Тада краљ Жигмуд није био у добрим односима са Босном. Из Босне су се због тога свим

²⁵⁰ С. Ћирковић, *Поклад краља Вукашина*, Зборник ФФ у Београду 14–1 (1979) 156–157.

²⁵¹ *ИСН II*, 54. (С. Ћирковић)

²⁵² М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978, 38.

²⁵³ *ИСН II*, 55. (С. Ћирковић)

снагама трудили да преко Турака ступе у контакт са противником краља Жигмунда, Ладиславом Напуљским. Међутим, турско посланство задржано је на царини на тргу Дријевима, који се налазио на реци Неретви. Све те податке дало нам је писмо Дубровчана војводи Хрвоју од 8. априла 1400. године. У том писму споменут је и сам Дмитар, за кога су Дубровчани рекли да је он тражио да се заустави ово посланство Турака. Споменут је као *Dmitary krleviky*. Има и претпоставки да је угарски трибут исплаћиван на Дмитрово име од 1404. до 1406. године. Лојалност краљу Жигмунду била је веома исплатива. Тако је Дмитар, 1401. или 1404. године, именован за кастелана града Вилагоша и жупана Зарандске жупаније. Али, 1407. године краљ Жигмунд се обраћа његовом вазалу Дмитру да би му припретио због одређених злоупотреба, па се се не зна да ли је он задржао своје титуле. Те 1407. године Дмитар се последњи пут спомиње у животу, док се као покојник у изворима јавља пре 1410, тачније у време напада на посед Жомбољ. Није познато да ли је иза себе оставио потомство.²⁵⁴

Према Мавру Орбину, краљ Вукашин имао је и четвртог сина Иваниша. Ни он се попут Дмитра не спомиње у повељи из 1370. године, можда зато што су били у дечијем узрасту. Али, Орбин је у Краљевству Словена синове краља Вукашина поређао овим редом: Марко, Иваниш, Андрејаш и Дмитар. Дакле, по овом извору Иваниш је у ствари по реду био други син краља Вукашина. Из *Краљевства Словена* може се сазнати да је Иваниш погинуо у Бици на Саурском пољу 1385. године, ратујући на страни Балше II Балшића против Турака. С обзиром на то да се не појављује у Дубровнику са браћом Андрејашом и Дмитром у Дубровнику 1394. године сасвим је могуће да је живот заиста завршио на Саурском пољу.²⁵⁵

Што се тиче живота кћерке краља Вукашина, Оливере, пораз и смрт њеног оца на Марици и њој је донела велике животне промене. Њен супруг Ђурађ Балшић осим што се проширио на територију краља Вукашина, он се развео од своје супруге јер му брак са женом из куће Мрњачевић није више доносио политичку корист. После развода, Ђурађ Балшић због политичких интереса оженио је Теодору, сестру деспота Јована и господина Константина Драгаша. И она је имала један брак иза себе, пошто је

---

²⁵⁴ А. Фостиков, *О Дмитру Краљевићу*, 55–62.

²⁵⁵ С. Ћирковић, *Поклад краља Вукашина*, 161.

била удовица властелина Жарка. А сама Оливера после свих тих ружних дешавања свој живот је наставила у Зети, са кћерком Јелисантом из брака са Ђурађем Балшићем.²⁵⁶

10. 3. Задужбине породице Мрњавчевић

Попут српских владара и моћних властелина, и породица Мрњавчевић иза себе оставила је задужбине. Краљ Вукашин је још пре почетка савладарства, према једном натпису још 1345. године, започео изградњу манастира светог Димитрија који се налази код села Сушице, у близини града Скопља. Краљ Марко је довршио ову задужбину, због чега је манастир светог Димитрија постао познатији као Марков манастир. Други натпис даје нам податак да ова задужбина није сазидана већ обновљена, и то заслугом краља Вукашина, његове супруге краљице Јелене и њихових синова Марка, Андрејаша, Иваниша и Дмитра.²⁵⁷

Сл. 14. Манастир светог Димитрија (Марков манастир)

²⁵⁶ И. Божић. *Зета и Мрњавчевићи*, 22–23.

²⁵⁷ В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Сремски Карловци 1920, 110.

У Марковом манастиру налазе се портрети краља Вукашина и његовог најстаријег сина Марка, који је боље очуван. Ипак, оба портрета претрпела су велика оштећења. Краљ Вукашин приказан је као седи стар човек, одевен у тунику и са круном на глави. Краљ Марко је насликан као један одлучан млади човек маркантних црта лица, оштрог погледа. Одећа коју је носио била је пурпурна туника, на глави му се налазила круна са ниском бисера. У левој руци држао је један свитак са натписом да је он краљ, а у десној велики рог. Краљеви су насликани уз лик светог Димитрија коме је манастир посвећен, и то на црвеној позадини што је била права реткост у српском средњовековном сликарству.²⁵⁸

Сл. 15. Портрет краља Марка (Марков манастир)

²⁵⁸ В. Ј. Ђурић, *Три догађаја у српској држави XIV века и њихов одјек у сликарству*, Зборник МС за ликовне уметности 4 (1968) 87–89.

Сл. 16. Портрет краља Вукашина (Марков манастир)

Млађи брат краља Вукашина, деспот Јован Угљеша обновио је манастир Симонопетру на Светој гори.²⁵⁹

Сл. 17. Портрет краља Марка у манастиру светог Арханђела Михајла

²⁵⁹. В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији*, 118.

Још једна задужбина Мрњавчевића, односно краља Марка, била је манастир свети Арханђел Михајло у Вароши близу Прилепа. Овај манастир тачно се налази под Марковим градом. У малој цркви сачуван ктиторски портрет краља Марка, као и један на коме је насликан његов отац краљ Вукашин. И један од млађих синова краља Вукашина и брат краља Марка, Андрејаш, био је ктитор једне задужбине. У питању је манастир светог Андреје на Тресци, који је познат и као Шишевски манастир због села Шишево, које је било ту у близини. Манастир је подигнут 1389. године.²⁶⁰ Кћерка краља Вукашина Оливера подигла је цркву свете Марије у селу Лоренцу, чија локација још увек није позната. За подизање ове цркве Оливера је користила свој новац, који је био њен мираз.²⁶¹

Сл. 18. Манастир светог Андреје

²⁶⁰ В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији*, 119–120.

²⁶¹ И. Божић. *Зета и Мрњавчевићи*, 23.

11. Мрњавчевићи у народном предању

Браћа Мрњавчевић нису били неомиљени само међу рашком властелом, у одређеним историјским изворима и код неких историчара. Њима је веома ненаклоњено било и народно предање. Упркос томе што су се у бици на Марици сами супротставили турској сили, они сматрани главним кривцима за распадање Српског царства. Са друге стране, син краља Вукашина Марко, у народној епској поезији познат као Краљевић Марко, био је слављен међу српским народом као јунак, иако је био вазал турском султану.²⁶²

Народна епска песма *Женидба краља Вукашина* показује колико је краљ Вукашин био неоправдано омражена личност у српском народу. У тој песми *жури Вукашину* приписан је грех да је преотео жену војводе Момчила. Успео да у Херцеговину, где је Момчило живео, доведе војску. Још раније је тражио у писму Момчиловој љуби Видосави да га отрује или убије, она то није учинила већ је обавестила краља да њен муж Момчило стално одлази на „Језера равна“ и у које време. Видосава је спалила крила Јабучилу, коњу њеног мужа да му не би био од помоћи. После велике борбе и немоћи коња Јабучила да полети кад је највише било потребно, војвода Момчило био је поражен, али пред смрт краљу Вукашину уместо Видосаве, која је могла и њега издати једног дана, за жену је предложио своју сестру Јевросиму. Краљ га је послушао и оженио Јевросиму. Она му је по песми родила двојицу синова, Марка и Андрију од којих је Марко личио на ујака по свом јунаштву.

Краљ Вукашин свој опис у овој песми, у којој се јавља као ситан седи старац, упалих очију, дугује чувеном портрету у манастиру Псача. Са друге страна, коњ војводе Момчила Јабучило настао је на основу приче о чувеном коњу Пегазу из грчке митологије.

Војвода Момчило заиста је био историјска личност, пошто се спомиње код Нићифора Григоре и у делу Јована Кантакузина. Био је и савременик краља Вукашина, а спомиње се у изворима и као хајдучки харамбаша на српско–бугарској граници. Он је

---

²⁶² *ИСН II*, 23. (С. Ћирковић)

прво служио цару Стефану Душану, па кад је овај заратио са Јованом Кантакузином, Момчило прелази на Кантакузинову страну. На крају, ратовао је за емира Умура, који га је и погубио 1345. године.²⁶³

У песми *Урош и Мрњавчевићи*, краљ Вукашин такође је главни негативац. Такође, у овој песми се спомиње и трећи брат Мрњавчевић, Гојко, уз познатије краља Вукашина и деспота Јована Угљешу. Песма *Урош и Мрњавчевићи* говори о отимању браће Мрњавчевић за Српско царство које је немо посматрао цар Стефан Урош. Спор је праведно решио син краља Вукашина Марко, како га је мајка Јевросима саветовала „ни по бабу, ни по стричевима“. Тако је царство враћено цару Стефану Урошу. Осим тога што приказује Мрњавчевиће као „узурпаторе“, а најмлађег од њих Марка као веома праведну и храбру личност, ова песма сведочи и о стварној немоћи цара да утиче на политичке догађаје у држави којом је владао.²⁶⁴ Епска песма *Смрт цара Уроша* на краља Вукашина свалила је још тежи злочин од узурпације. А то је тровање, односно убиство цара Стефана Уроша на превару. Интересантно је да се овде краљ Вукашин спомиње као царев ујак.²⁶⁵

Зидање Скадра нам је приказало браћу Вукашина и Угљешу и као оне који не држе своју реч. Пошто никако нису успевали да саграде кулу у граду Скадру, вила им је затражила да у њен темељ зазидају сестру и брата Стоју и Стојана. Пошто краљ Вукашин није успео да нађе децу са тим именима, вила је затражила да се у темељ зазида једна од супруга браће Вукашина, Угљеше или Гојка, која буде однела ручак мајсторима.. Иако су се заклели да неће упозорити своје жене, Вукашин и Угљеша то су ипак учинили, док је најмлађи Гојко одржао реч. Али, његова љуба је због тога узидана у темељ куле, када је неимарима однела ручак.²⁶⁶

Постоје приче да су потомци породице Мрњавчевић Мрњавчићи, племе у Кучима. Конкретно, Мрњавчићи воде порекло од најмлађег брата Гојка Мрњавчевића. Наводно, после смрти Гојка његова породица морала је да побегне из града Скадра од Турака. Они су се склонили у мало село, које се звало Брштан. Оно што је проблематично је то да постојање најмањег Гојка Мрњавчевића није потврђено у историјским изворима, осим код Мавра Орбина чије излагање везано за Гојка делује да је више засновано на народним легендама.²⁶⁷

²⁶³ М. Пурковић, *Јунаци српских народних песама*, Химелстир: Српска православна епархија за западну Европу 1983, 37–54.

²⁶⁴ *Урош и Мрњавчевићи*, Српске народне пјесме, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, књига друга, у којој су пјесме јуначке најстарије, Беч 1875, 189–197, бр. 34.

²⁶⁵ *Смрт цара Уроша*, Српске народне пјесме 1–9, скупио их Вук Стеф. Караџић, државно издање. Пјесме јуначке најстарије и средњијех времена, књига шеста, Београд 1899, 74–77, бр. 14.

²⁶⁶ *Зидање Скадра*, Српске народне пјесме 1–9, скупио их Вук Стеф. Караџић, државно издање. Пјесме јуначке најстарије и средњијех времена, књига шеста, Београд 1899, 115–124, бр. 26.

²⁶⁷ И. Божић. *Зета и Мрњавчевићи*, 21–22.

12. Закључак

У овом раду приказана је улога краља Вукашина на самом крају Српског царства. На самом почетку, излагање је посвећено политичкој ситуацији у српској држави након смрти цара Стефана Душана и почетком владавине његовог сина цара Стефана Уроша. У том периоду српска властела почела је да јача на рачун централне власти. Краљ Вукашин још увек није имао значајну улогу у политичком животу док је у животу био најјачи властелин са почетка владавине цара Стефана Уроша, кнез Војислав Војиновић.

Нажалост, о пореклу краља Вукашина има врло мало података, који се углавном темеље на народној традицији. Постоји више нагађања где су он и његов брат деспот Јован Угљеша рођени и о томе ко им је био отац. У предању се спомиње и трећи брат Гојко, за кога није потврђено да ли је стварно постојао.

Успон краља Вукашина, као и његовог брата деспота Јована Угљеше, приказан је кроз податке који нам дају историјски извори, пре свега дубровачки документи. Исправе Дубровчана указале су нам и на то да је у време њиховог рата против кнеза Војислава Војиновића Вукашин Мрњавчевић био веома утицајан као властелин. Уосталом, зато му се они и обраћају за помоћ, односно моле га да утиче на кнеза да оконча тај сукоб. За успон краља Вукашина посебно је заслужна брачна дипломатија, помоћу које је на своју страну привукао угледне српске породице.

Врхунац каријере Вукашина Мрњавчевића био је у периоду од 1366, када је царевом вољом постао краљ, а тако и царев савладар, до 1371. године током које је завршио живот на Марици. Почетак савладарства протекао је у знаку добрих односа између краља и цара, али после 1366. године ти односи су се погоршали. Због тога је краљ Вукашин издао повељу Дубровчанима 1370. године, у којој уопште не спомиње цара што је био доказ да су се савладари разишли.

Краља Вукашина рашка властела никада није прихватила, већ га је сматрала и узурпатором пошто није био припадник династије Немањић. Као узурпатора и, још горе, убицу краља Вукашина су сматрали одређени историјски извори, али и историчари, попут Пантелије Срећковића. Ипак, Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић, као представници критичке школе, оповргнули су тврдње да је краљ

Вукашин убио цара Стефана Уроша, чак су нашли доказе да је цар надживео краља. А познати византолог Георгије Острогорски доказао је да краљ Вукашин није био узупратор. Захваљујући овим научницима, бар на неки начин исправљена је неправда према краљу Вукашину. Али, истином се ипак може сматрати тежња краља Вукашина да његова породица постане нова владарска династија пошто цар Стефан Урош није имао потомке. Зато је његов син Марко и крунисан за младог краља, односно царевог наследника.

Важно место у овом раду има и Маричка битка, пошто је била велика прекретница и за Балканско полуострво, и за кућу Мрњавчевић. После тог догађаја, сломљена је моћ ове породице, а њихова територија је у великој мери разграбљена.

Што се потомака краља Вукашина тиче, законити али међу властелом непризнати краљ Марко је постао турски вазал, Андрејаш и Дмитар су упориште нашли у Угарској, док је Иваниш погинуо у борби против Турака. Кћерка Оливера је после развода од Ђурађа Балшића наставила да живи у Зети.

Народно предање такође је било немилосрдно према Мрњавчевићима, пошто су у песмама преткосовског циклуса приказани као преваранти и узурпатори, а краљ Вукашин на све то и као убица цара Стефана Уроша.

13. Списак извора и литературе

Извори:

1. Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, превео Л. Мирковић, Београд 1935.
2. Бојанин С., *Повеља о даривању села Акротир и катуна Зарвинце манастиру Хиландару*, ССА 7 (2008) 99–112.
3. *Византијски извори за историју народа Југославије*, том VI, обрадили Љубомир Максимовић, Иван Ђурић, Сима Ћирковић, Божидар Ферјанчић, Нинослава Радошевић, Београд 1986.
4. Драгичевић П., *Писмо кнеза Војислава Војиновића којим обнавља мир са Дубровником*, ССА 12 (2013) 91–100.
5. Јечменица Д., *Повеља краља Стефана Твртка I Дубровнику*, ССА 14 (2015) 115–142.
6. Михаљчић Р., *Мљетске исправе цара Уроша*, ССА 3 (2004), 71–87.
7. Орбини М., *Краљевство Словена*, Београд 2016.
8. Пајсије Јањевац, *Житије цара Уроша*, Старе српске биографије, Београд 1968.
9. Соловјев А., Мошин В., *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936.
10. Ћирковић С., *Повеља краља Вукашина за властелина Новака Мрасоровића*, ССА 1 (2002) 99–102.
11. Ћирковић С., *Повеља деспота Јована Угљеше за властелина Новака Мрасоровића*, ССА 1 (2002) 93–98.
12. Ћирковић С., *Повеља краља Вукашина Дубровнику којом потврђује повеље ранијих српских владара*, 5. април 1370, ССА 4 (2005) 161–172.
13. Ћирковић С., *Повеља цара Стефана Душана о границама Котора*, ССА 10 (2011) 37–59.
14. Ћирковић С. (пр), *Средњовековна српска држава—изабрани извори*, Школска књига, Загреб 1959.
15. К. Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд 1989.
16. М. Шуица, *Повеља цара Стефана Уроша о замени поседа између кнеза Војислава и челника Мусе*, ССА 2 (2003) 143–166.
17. *Урош и Мрњавчевићи*, Српске народне пјесме, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, књига друга, у којој су пјесме јуначке најстарије, Беч 1875, 189–197, бр. 34.

18. *Смрт цара Уроша*, Српске народне пјесме 1–9, скупио их Вук Стеф. Карацић, државно издање. Пјесме јуначке најстарије и средњијех времена, књига шеста, Београд 1899, 74–77, бр. 14.

19. *Зидање Скадра*, Српске народне пјесме 1–9, скупио их Вук Стеф. Карацић, државно издање. Пјесме јуначке најстарије и средњијех времена, књига шеста, Београд 1899, 115–124, бр. 26.

Литература:

1. Антоновић М., *Град у жупа у Зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Београд 2003.
2. Благојевић М., *Србија у доба Немањића*, Београд 1989.
3. Благојевић М., *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997,
4. Благојевић М., *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији* у: Косово и Метохија – прошлост, садашњост, будућност, САНУ – Београд 2007.
5. Благојевић М., *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, Немањићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност, Београд 2004.
6. Богдановић Д., *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980.
7. Богдановић Д., *Студије из српске средњовековне књижевности: Измирење српске и византијске цркве*, Београд 1997.
8. Божић И., *Зета и Мрђавчевићи*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор књ. XLII, Баоград 1976.
9. Бојовић Д., *Књижевни дар кнегиње Милице*, Зборник Кнегиња Милица–монахиња Евгенија и њено доба, Трстеник 2014.
10. Веселиновић А., *Држава српских деспота*, Београд 1995.
11. Дероко А., *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950.
12. Динић М., *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932.
13. Динић М., *Из српске историје средњег века*, Београд 2003.
14. Динић М., *Српске земље средњег века*, Београд 1978.

15. Динић М., *Душанова царска титула у очима савременика*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951.
16. Ђурић В. Ј., *Три догађаја у српској држави XIV века и њихов одјек у сликарству*, Зборник МС за ликовне уметности 4 (1968)
17. Иналџик Х., *Османско царство: класично доба (1300–1600)*, Београд 2003.
18. *Историја српског народа I*, Београд 1981.
19. *Историја српског народа II*, Београд 1982.
20. *Историја Црне Горе*, II–2, Титоград 1970.
21. Јелић В., Радић Р., *Живети у средњем веку : (хрестоматија средњовековних текстова) I*, Београд 2015.
22. Јечменица Д., *Немањини другог реда*, Београд 2018.
23. Јиречек К., *Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 339–385.
24. Калић Ј., *Срби у позном средњем веку*, Београд 2001.
25. Калић Ј., „*Страх турски*“ после Косова, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389/1989, Београд 1989.
26. Ковачевић Љ., *И опет: Краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Београд 1884.
27. Ковачевић Љ., *И по трећи пут: Краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Београд 1886.
28. Коматина П., *Промене на српском престолу 1370–1371. Покушај преинтерпретације*, ИЧ LXVI (2017) 149–171.
29. *Лексикон српског средњег века*, прир. С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999.
30. Мантран Р. (ур), *Историја османског царства*, Београд 2002.
31. Марковић В., *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Сремски Карловци 1920.
32. Мирковић Л., *Мрњавчевићи*, Старинач књ. III, Београд 1925.
33. Михаљчић Р., *Крај Српског царства*, Београд 1989.
34. Михаљчић Р., *Мљет као баштина которске властеле*, ЗРВИ XLI (2004) 387–397.
35. Михаљчић Р., *Ставилац*, ИЧ XXIII (1976) 5–20.
36. Михаљчић Р., *Лазар Хребелановић: Историја, култ, предање*, Београд 2001.
37. Михаљчић Р., *Маричка и Косовска битка, почетак краја српско-византијског супарништва*, у: *Прошлост и народно сећање*, Београд 1995.

38. Новаковић С., *Византијски чиновни и титули у српским земљама XI–XIV века*, Београд 1908.
39. Новаковић С., *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд 1893.
40. Острогорски Г., *Историја Византије*, Београд 1969.
41. Острогорски Г., *Серска област после Душанове смрти*, Београд 1965.
42. Пурковић М., *Јунаци српских народних песама*, Химелстир: Српска православна епархија за западну Европу 1983.
43. Пурковић М., *Кћери кнеза Лазара*, Београд 1996.
44. Пурковић М., *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978.
45. Радић Р., *Страх у позној Византији 1180–1453*, Београд 2014.
46. Радојичић Ђ. Сп., *Стари српски књижевници (XIV–XVII века)*, Београд 1942.
47. Радојичић С., *Портрети српских владара у средњем веку*, Београд 1996.
48. Рудић С., *О првом помену презимена Мрњавчевић*, ИЧ XLVIII (2001) 89–95.
49. Стијеповић Н., *Српска феудална војска са кратким прегледом војне историје*, Београд 1954.
50. Срећковић П., *Историја српског народа II, време краљевства и царства (1159–1367)*, Београд 1888.
51. Томин С., *Дијак Добре и његов запис о Марку Краљевићу–једна прећутана тема српске средњовековне књижевности*, Истраживања 16 (2005) 211–214.
52. Ћирковић С., *Срби међу европским народима*, Београд 2004.
53. Ћирковић С., *Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997.
54. Ћирковић С., *Срби у средњем веку*, Београд 2001.
55. Ћирковић С., *Историја средњовековне Босанске државе*, Београд 1964.
56. Ћирковић С., *Сугуби венац. Прилог историји краљевства у Босни*, Зборник ФФ у Београду 8–1 (1964) 343–370.
57. Ћирковић С., *Поклад краља Вукашина*, Зборник ФФ у Београду 14–1 (1979) 153–163.
58. Ферјанчић Б., *Тесалија у XIII и XIV веку*, Београд 1974.
59. Ферјанчић Б., *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960.
60. Ферјанчић Б., Ћирковић С., *Стефан Душан: краљ и цар (1331–1355)*, Београд 2005.
61. Ферјанчић Б., *Византијски и српски Сер у XIV столећу*, Београд 1994.

62. Фостиков А., *О Дмитру Краљевићу*, ИЧ XLIX (2002) 47–65.
63. Шуица М., *Немирно доба српског средњег века*, Београд 2000.
64. Шуица М., М. Шуица, *Приповести о српско–турским окршајима и „страх од Турака“ 1386. године*, ИЧ LIII (2006) 94.
65. Шуица М. *Вук Бранковић и састанак у Серу*, ЗРВИ XLV (2008) 253–266.

Фотографије:

- Сл. 1. <<http://ariljesrbija.blogspot.com/2016/05/srbija-srbija-je-drzava-koja-se-nalazi.html>> (12.8.2019.)
- Сл. 2. <<https://www.poreklo.rs/2015/12/29/grb-vojinovica/>> (8. 8. 2019.)
- Сл. 3. <<https://www.poreklo.rs/2015/12/25/grb-mrnjavcevice/>> (8. 8. 2019.)
- Сл. 4. <<http://www.srpski-despot.com/detalj.aspx?object=207>> (18. 9. 2019.)
- Сл. 5. <<http://riznicasrpska.net/knjizevnost/index.php?topic=41.0>> (12. 8. 2019.)
- Сл. 6. <<https://opusteno.rs/analiza-dela-f158/analiza-dela-jefimija-pohvala-knezu-lazaru-t23451.html>> (12. 8. 2019.)
- Сл. 7. <<http://www.istorijskabiblioteka.com/art:savladar-u-srednjovekovnoj-srbiji>> (19. 8. 2019.)
- Сл. 8. <<https://www.bastabalkana.com/2012/10/sveti-knez-lazar-i-kako-su-se-12-puta-selile-njegove-cudotvorne-mirotocive-mosti-kroz-srbiju-i-vekov/>> (22. 8. 2019.)
- Сл. 9. <https://sr.wikipedia.org/sr-el/Угљеша_Мрњавчевић> (22. 8. 2019.)
- Сл. 10. <https://borba14.blogspot.com/2012/09/blog-post_2192.html?m=1> (30. 8. 2019.)
- Сл. 11. <https://sr.wikipedia.org/wiki/Манастир_Светог_Николе_у_Псачи> (30. 8. 2019.)
- Сл. 12. <<http://www.panacomp.net/manastir-svetog-nikole-psaca-2/>> (30. 8. 2019.)
- Сл. 13. <<https://rs.sputniknews.com/politika/201805121115581096-spc-ohridska-arhiepiskopija/>> (31. 8. 2019.)
- Сл. 14. <<https://mojaavantura.com/lokacija--markov-manastir>> (6. 9. 2019.)

- Сл. 15. < <http://www.istorijskabiblioteka.com/slika:marko-kraljevic-markov-manastir> > (6. 9. 2019.)
- Сл. 16. < https://sr.wikipedia.org/wiki/Вукашин_Мрњавчевић > (6. 9. 2019.)
- Сл. 17. < <https://www.pinterest.com/pin/363313894937895853/> > (7. 9. 2019.)
- Сл. 18. < <https://otkrivam.bg/?p=42&l=1&c=3&id=501> > (7. 9. 2019.)